

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»

Кафедра національної економіки та фінансів

Цісельська Ольга Василівна

УДК 658.14 : 336.2

Кваліфікаційна робота магістра
«Фінансовий механізм соціального страхування в
Україні»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.В. Цісельська

Науковий керівник

Плетенецька Світлана Михайлівна

Кандидат економічних наук, доцент

Київ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Поняття фінансового механізму соціального страхування в Україні.....	9
1.2. Сутність соціального страхування в Україні та його фінансове забезпечення.....	16
1.3. Становлення та розвиток фінансового механізму соціального страхування в Україні.....	20
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	30
2.1. Сучасний стан фінансового забезпечення соціального захисту населення.....	30
2.2. Динаміка та структура показників фінансового механізму соціального страхування в Україні.....	42
2.2 Оцінка системи соціального страхування в Київській області.....	51
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	72
3.1. Методи удосконалення фінансового механізму соціального страхування.....	72
3.2. Шляхи підвищення ефективності фінансового механізму соціального страхування в Україні.....	76
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ... ..	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вибір Європи для України передбачає потребу у створенні умов для отримання членства в Європейському Союзі через широке впровадження європейських стандартів у законодавство та систему державного управління.

Одним з основних складових функціонування сучасної держави, де реалізація соціальних пріоритетів відіграє ключову роль, є соціальний захист населення. Стратегія соціальної політики країн-членів Європейського Союзу націлена на забезпечення стабільного рівня життя, підвищення зайнятості, зміцнення соціального захисту та подолання бідності.

Ухвалення Україною стратегічного курсу на євроінтеграцію та впровадження європейської моделі соціального захисту підкреслює необхідність конструктивних реформ у вітчизняній системі соціального захисту та її фінансового забезпечення для їх максимального наближення до загальноєвропейських стандартів. Отже, актуальним стає визначення основних напрямків розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні в контексті процесів євроінтеграції.

Ступінь розробки наукової проблеми. Проблема фінансування соціального захисту населення завжди перебувала та перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, це такі вчені, як: А. Вагнер, У. Беверідж, Н. Болотіна, Н. Борецька, О. Гаманкова, Дж.К. Гелбрейт, Е. Дюркгейм, С. Деверо, В. Джевонс, Л. Ерхард, Г. Еспінг-Андерсен, Дж.М. Кейнс, С. Корецька Ф. Лассаль, Е. Лібанова, Т. Мальтус, А. Маршал, Дж.С. Мілль, Г. Мюрдаль, Р. Оуен, В. Парето В. Петті, А. Пігу, А. Сміт, Плетенецька С.М., Грушко В. І та інші.

Незважаючи на великий внесок українських та зарубіжних вчених, європейський вектор України потребує теоретичного обґрунтування та

практичного вирішення проблем, що стосуються приведення основних умов національної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення до вимог загальноєвропейських стандартів. Це стало причиною обрання теми дослідження, визначення його цілей і завдань.

Мета і завдання дипломної роботи. Метою даної дипломної роботи є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило **необхідність вирішення таких завдань:**

- узагальнити поняття фінансового механізму соціального страхування в Україні;
- охарактеризувати сутність соціального страхування в Україні та його фінансове забезпечення;
- систематизувати становлення та розвиток фінансового механізму соціального страхування в Україні;
- розкрити сучасний стан фінансового забезпечення соціального захисту населення;
- показати динаміку та структуру показників фінансового механізму соціального страхування в Україні;
- показати методи удосконалення фінансового механізму соціального страхування;
- оцінити шляхи підвищення ефективності фінансового механізму соціального страхування в Україні.

Об'єкт дослідження - система соціального страхування в Україні.

Предмет дослідження - фінансовий механізм соціального страхування в Україні, тобто система фінансування та управління соціальним страхуванням в країні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і розв'язання

сформульованих у роботі завдань застосовувалися загальнонаукові і специфічні методи пізнання, зокрема:

- методи наукової абстракції і узагальнення, аналізу і синтезу;
- спостереження і порівняння - для обґрунтування категоріально-понятійного апарату, метод історичного і логічного;
- економіко-статистичні методи збору та обробки інформації - для оцінки стану та тенденцій розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні.

Практичне значення результатів дослідження фінансового механізму соціального страхування в Україні полягає у можливості покращення системи соціального захисту, оптимізації витрат та ресурсів, підвищенні довіри громадян до системи та розробці рекомендацій для подальших стратегій розвитку.

Апробація результатів дослідження

Результати проведеного дослідження опубліковано на IV Міжнародній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку – 2022» що проходила 7-8 грудня 2022 року у м. Київ, V Міжнародній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку – 2023» що проходила 7-8 грудня 2023 року у м. Київ та за результатами дослідження підготовлено статтю на тему «Фінансовий механізм соціального страхування в Україні».

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 96 сторінок, список використаних джерел становить 64 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття фінансового механізму соціального страхування в Україні

Питання соціального забезпечення громадян через механізм соціального страхування є досить важливими та актуальними. Соціальне страхування є одним із значимих інструментів соціальної політики держави, фундаментальною основою державної системи соціального захисту населення. Мета дослідження полягає в здійсненні аналізу діючої моделі системи соціального страхування в Україні та визначенні актуальних напрямків функціонування її фінансового механізму.

Фінансовий механізм – це сукупність способів організації фінансових відносин, які використовуються суспільством з метою забезпечення сприятливих умов для економічного і соціального розвитку.

Функціонування фінансового механізму соціального страхування полягає у зваженому регулюванні руху відповідних фінансових ресурсів через спеціальні страхові фонди, які, здійснюючи рух від страхувальників до страховиків (у вигляді страхових внесків) і від страховиків до страхувальників (у вигляді страхових виплат), акумулюються на рахунках фондів соціального страхування. Ефективність та дієвість соціального страхування мають пряму залежність від наявності та достатності коштів за кожним із Фондів. Процес регулювання у сфері соціального страхування є процесом постійної дії, який повинен відслідковуватися відповідними державними органами та регулюватися за допомогою відповідних фінансових важелів впливу – страхових внесків,

розміру пенсій, страхових виплат тощо. Перспективами подальших наукових праць у цій сфері є дослідження ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні. [64].

Завжди було цікавим науковим викликом формування ефективної системи соціального захисту населення у вітчизняних дослідженнях. Це важливо як для економіки, так і для суспільства загалом.

Досліджуючи соціальний захист, вчені розглядають його з різних поглядів - економічного, соціального, політичного, правового тощо - і використовують різноманітні методи, такі як системний аналіз, інституціональний аналіз, функціональний аналіз, ретроспективний аналіз тощо.

Вчені з різних країн розглядають соціальний захист у вузькому і широкому значенні. У вузькому розумінні це законодавчо закріплена допомога найбільш вразливим та соціально незахищеним групам - пенсіонерам, дітям, інвалідам, багатодітним сім'ям і т.д. У широкому розумінні це система, що охоплює всіх, і є не лише механізмом боротьби з наслідками соціальних ризиків, але й системою, що забезпечує соціально-економічну стабільність кожного члена суспільства від його народження до смерті, незалежно від його соціального статусу.

Наразі в економічній теорії та практиці відсутнє чітке визначення «соціального захисту», через різноманітні підходи дослідників до його тлумачення. Монографія М. Мальованого глибоко проаналізувала ці підходи, розглядаючи «соціальний захист» як функцію держави, як комплекс дій, гарантій, інститутів, як систему інститутів та заходів, як діяльність держави і як інститут [38, с. 47].

Ми згодні з поглядом авторів, що соціальний захист краще розглядати з інституціональної перспективи, застосовуючи елементи системного підходу. Це означає визначення його як системи соціальних інститутів, які створюють безпечне середовище для життєдіяльності людини.

Для глибшого розуміння сутності соціального захисту як окремого

суспільного інституту, ми розглядаємо його структуру. Ця структура включає такі елементи: цілі та мета діяльності, функції та принципи, суб'єкти та об'єкти взаємодії у рамках інституціонального середовища, сфери регулювання та форми реалізації соціального захисту.

Головна мета соціального захисту полягає у захисті людини від соціально-економічних ризиків, створенні умов для її життєдіяльності у соціальному, культурному та економічному оточенні. Для досягнення цієї мети визначені такі завдання соціального захисту, як боротьба з бідністю, підвищення добробуту населення, запобігання соціальним ризикам, сприяння соціальному та економічному розвитку, підтримка соціального партнерства, зменшення соціальної нерівності, поліпшення здоров'я та боротьба з демографічною кризою.

Набір цих цілей залежить від рівня розвитку суспільства, економічного потенціалу держави та менталітету нації. Реалізація мети та завдань соціального захисту можлива через виконання його функцій та дотримання певних принципів.

Соціальний захист, як суспільний інститут, стосується кількох сфер суспільного життя, тому доцільно згрупувати його функції за економічними, фінансовими, соціальними та правовими аспектами. Реалізація цих функцій здійснюється через суб'єктів соціального захисту, таких як індивіди, домогосподарства, держава та інші.

Об'єктом соціального захисту є всі населення країни, а його форми включають соціальне страхування, забезпечення та допомогу. Уся діяльність суб'єктів соціального захисту здійснюється через ці форми, які охоплюють різні аспекти соціальної підтримки.

Соціальне страхування завжди відіграло ключову роль у соціальному захисті, незалежно від національної приналежності. Його провідна роль у системі соціального захисту виявляється через кілька аспектів:

По-перше, воно включає принципи та механізми, спрямовані на забезпечення інтересів усіх учасників трудових відносин: працівників, держави та роботодавців.

По-друге, соціальне страхування вирішує ряд важливих завдань, відповідно до цілей соціально-орієнтованої економіки, таких як компенсація втраченого доходу, захист від бідності та мотивація самозахисту працівників.

По-третє, воно допомагає зберегти основні характеристики ефективної заробітної плати, забезпечуючи справедливість у цінах на ринку праці та споживчих товарів.

Соціальна допомога в загальній системі соціального захисту представляє собою окрему форму матеріальної підтримки для непрацездатних громадян, малозабезпечених домогосподарств та інших осіб. Вона включає у себе регулярні виплати або набір товарів та послуг, які надаються для матеріальної підтримки громадян, що переживають соціальні складнощі.

Незважаючи на різні форми соціального захисту та їх принципи, вони утворюють систему, спрямовану на охоплення всього суспільства. Однак фінансове забезпечення в цих формах має свої особливості як за джерелами фінансування, так і за правилами отримання соціальних виплат.

Своєчасне та повне фінансування усіх соціальних виплат та програм є ключовою умовою для успішного виконання функцій соціального захисту. Однак існує значна розбіжність поглядів на сутність фінансового забезпечення соціального захисту, його місце у фінансовій системі та джерела фінансування.

Фінансове забезпечення соціального захисту — це складова фінансового механізму, спрямована на формування та використання фінансових ресурсів для соціальних цілей. Це також відзначається специфічними особливостями, які відрізняють його від інших видів соціально-економічної діяльності.

Ми погоджуємося з думкою науковців [13, с. 147], фінансове забезпечення соціального захисту населення визначають як систему фінансових відносин, де

через оподаткування та спеціальні внески формуються фонди для подальшого фінансування соціальних виплат. Україна використовує три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу.

Процес фінансового забезпечення складається з двох етапів: формування фінансових ресурсів та їх подальше використання. Головним джерелом цих ресурсів є ВВП, який утворює первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки через оподаткування та соціальні внески.

Ці ресурси групуються у три категорії: державні централізовані та децентралізовані фонди, а також недержавні соціальні фонди. Ці фонди, хоч і формуються з одних і тих самих джерел, мають свої відмінності у формуванні та умовах використання коштів.

Головним джерелом фінансування українського соціального захисту є державні централізовані фонди, включаючи державний та місцеві бюджети. Однак багато програм соціального захисту фінансуються за рахунок місцевих коштів.

Незважаючи на спільні джерела фінансування, принципи формування та використання цих фондів мають різні особливості. Це становить виклик для ефективного управління ресурсами та реалізації соціальних програм.

Проблеми, пов'язані зі збиранням та розподілом бюджетних коштів, впливають на розвиток регіонів. Тому необхідно реформувати міжбюджетні відносини для адекватного фінансування та управління системою соціального захисту. Соціальне забезпечення, яке фінансується з державних та місцевих бюджетів, потребує доповнення соціальним страхуванням [24, с. 128]. Переваги соціального страхування відображаються не лише у покращенні соціального захисту населення, а й у підвищенні його фінансової стійкості. Навіть якщо певні програми соціального страхування фінансуються з державних та місцевих бюджетів, основна частина фінансування такого страхування створюється за

рахунок коштів, що збираються в позабюджетних (децентралізованих) фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це сприяє зменшенню фінансового навантаження на державні фонди та збільшує відповідальність працівників за власне забезпечення.

Формування фондів соціального страхування залучає три сторони: працівника, роботодавця та державу. Це тривале тристороннє фінансування відображено у міжнародних конвенціях та рекомендаціях Міжнародної організації праці, де зазначено основні принципи: «Розмір виплат соціального страхування має бути розподілений між застрахованими особами, роботодавцями та платниками податків таким чином, щоб уникнути збіднення осіб з низькими доходами і мінімізувати вплив на виробництво» [53, с. 119]. Треба відзначити, що в Україні основна частина внесків до фондів соціального страхування надходить від роботодавців та працівників, а держава втручається фінансово лише у випадку дефіциту коштів у цих фондах. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» діє з 1 січня 2011 року. [3] Усі внески страхування включені до загального соціального внеску, який є зібраним страховим внеском для загальнообов'язкового державного соціального страхування. Його мета - захистити застрахованих осіб та їхніх сімей за законом в обов'язковому порядку. Однак у останні роки недержавне соціальне страхування стає все більш популярним, надаючи громадянам більшу свободу вибору та підвищуючи рівень їхнього соціального захисту. Це пов'язано з переведенням частини соціальних функцій від держави до недержавних інститутів, щоб убезпечити державний механізм від фінансового перенавантаження. Формування таких фондів здебільшого ґрунтується на добровільних внесках, але фінансове забезпечення цих виплат має свої відмінності. У недержавному соціальному страхуванні частину фінансових ресурсів отримують через інвестиції, що робить його суттєвим джерелом інвестицій у економіку. Така система виконує дві важливі

функції: забезпечує фінансовий захист населення та стає джерелом інвестицій для економічного розвитку країни.

Узагальнюючи підходи до трактування складних систем взагалі і соціальних систем зокрема, враховуючи особливості фінансових інститутів, соціальне страхування можна визначити як цілісну сукупність взаємозалежних і взаємодіючих суб'єктів, які виконують соціальну й економічні функції, процесів і відносин з приводу формування, розподілу і споживання фінансових ресурсів, що мають певні властивості й ознаки.

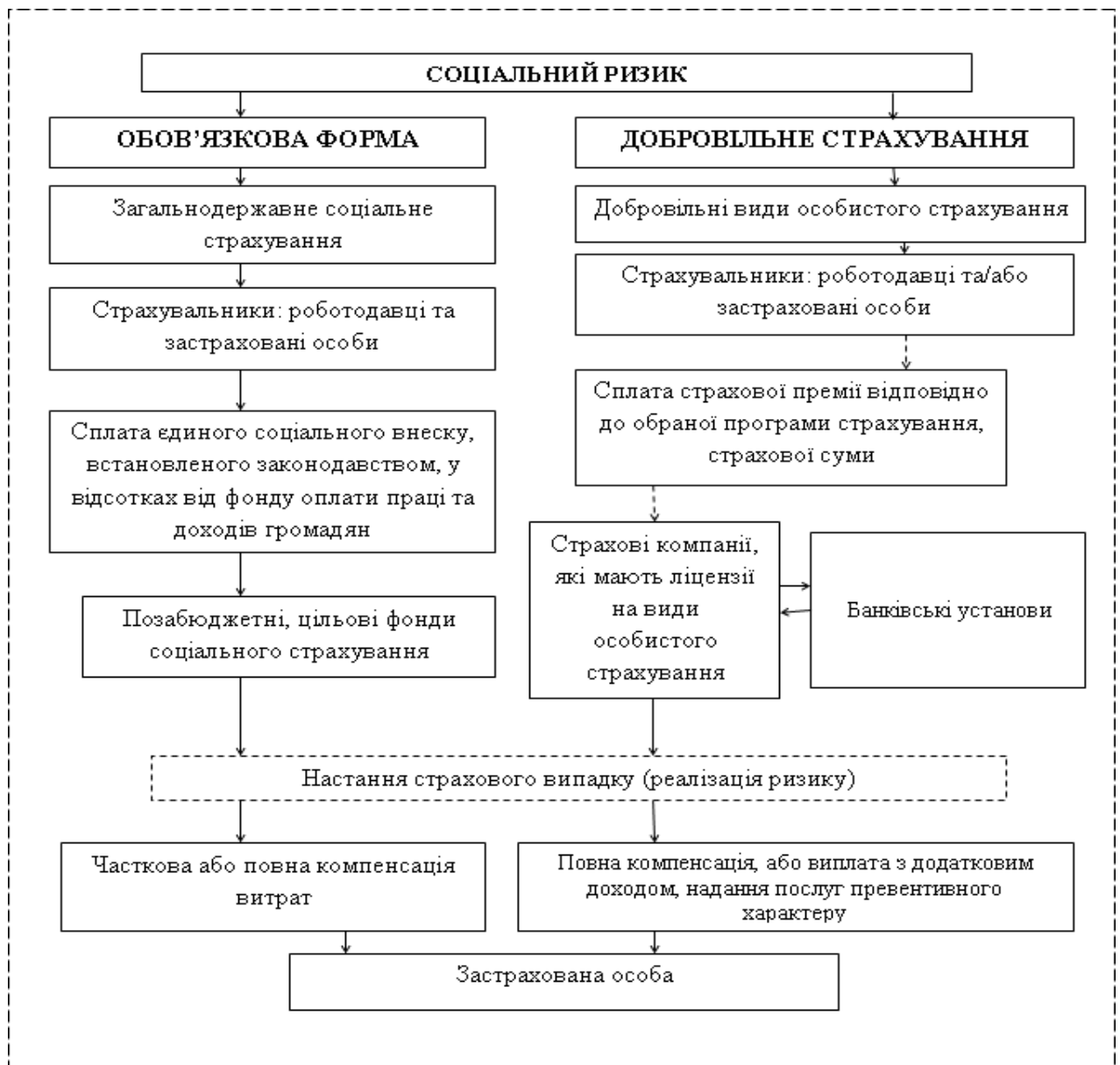

Рис.1.1. Організаційно-функціональна схема системи соціального страхування

Форма соціальної допомоги становить третій вимір соціального захисту. Ця допомога призначена для тих верств населення, які не включені до системи соціального забезпечення та соціального страхування і потребують додаткової підтримки. Соціальна допомога поділяється на два основних види: державну та недержавну. Державна допомога фінансується переважно за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Тоді як недержавна допомога надається за рахунок різноманітних благодійних фондів.

Чітке визначення форм соціального захисту ускладнюється тим, що окремі види соціальних трансфертів можуть мати різні джерела фінансування. Наприклад, фінансування допомоги при народженні дитини для працюючих осіб здійснюється через фонди соціального страхування, а для непрацюючих - за рахунок бюджетних коштів. Залежно від джерела фінансування, ці виплати можуть класифікуватися як соціальне страхування або соціальна допомога.

Одним із головних умов успішного функціонування системи соціального захисту є збалансованість між потребою у фінансових ресурсах та наявними доходами. Основні фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення. Хоча є багато чинників, що впливають на фінансування, найбільший вплив має кількість та розмір соціальних трансфертів у системі соціального захисту.

Соціальні трансферти, що надаються через різні програми соціального захисту населення, зазнали послаблення в багатьох країнах світу, включаючи Україну, через кризу державних фінансів. Це призвело до скорочення чи зменшення фінансування державних соціальних програм. Таким чином, недержавне соціальне страхування стає більш значущим. Оптимальне фінансове забезпечення соціального захисту можливе лише через гармонійний розвиток усіх його форм без погіршення соціальної захищеності громадян. Тому вирішення проблеми фінансування соціального захисту має бути спрямоване на

оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше скорочення програм.

1.2. Сутність соціального страхування в Україні та його фінансове забезпечення

Необхідність створення ефективної системи соціального захисту населення в Україні є важливою частиною розвитку соціально орієнтованої моделі ринкової економіки. Ця система передбачає науково обґрунтовані форми та методи мобілізації фінансових ресурсів на соціальне страхування. Створення страхових фондів для гарантування фінансового забезпечення працездатних осіб у випадку тимчасової втрати працездатності, пенсійного страхування, підтримки при безробітті, нещасних випадках на виробництві та медичному страхуванні, є важливою складовою системи соціального захисту.

Задача раціоналізації соціального навантаження на економіку є актуальною для України. Потрібно побудувати систему соціального захисту, що підняла б рівень життя соціально вразливих груп населення без уповільнення розвитку економіки. Це можливо за умови створення гнучких систем управління соціальними ризиками, адаптованих до нових економічних умов та зважаючих на національні особливості.

Оптимальне балансування економічних та соціальних складових розвитку суспільства є ключовим аспектом розвитку соціального страхування. Важливим елементом цієї системи є соціальне страхування, що гарантує підтримку громадян у різних життєвих ситуаціях – від старості та хвороб до безробіття та медичних потреб. Сучасні держави використовують цю систему для захисту населення від різних ризиків, таких як захворювання, втрата працездатності, смерть годувальника та підтримка багатодітних сімей.

Соціальне страхування, що є гарантованим державою, має велике значення для розвинутих країн, переважаючи в питомій вазі над комерційним

(недержавним) страхуванням у їхньому ВВП.

Предмет соціального страхування охоплює основні соціальні ризики, що загрожують населенню: тимчасова непрацездатність через хворобу, ушкодження здоров'я, вагітність, догляд за членами родини; постійна непрацездатність через інвалідність, старість; втрата трудового доходу через неможливість працевлаштування; втрата доходу сім'ї у разі смерті годувальника; непередбачені витрати на медичні послуги, дитину, поховання тощо [18, с. 54].

Об'єкт соціального страхування полягає у захисті майнових інтересів громадян, пов'язаних із компенсацією втрати трудового доходу або оплатою неочікуваних витрат, що виникли внаслідок соціальних ризиків. В Україні обов'язкове державне соціальне страхування має найбільший рівень розвитку та відповідного правового оформлення.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це система, що забезпечує соціальний захист громадян у випадках хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та у старості. Це забезпечення здійснюється за рахунок грошових фондів, сформованих за рахунок страхових внесків власників або уповноваженими ними органами, громадянами, а також інших джерел, визначених законодавством.

Право на соціальне страхування мають застраховані громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні. Система соціального страхування включає такі види захисту:

Пенсійне страхування.

Страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, витратами на народження та поховання.

Медичне страхування.

Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що можуть призвести до втрати працездатності.

Страхування на випадок безробіття [15, с. 27].

На думку С. Смирнова та М. Корнєєва, фінансове регулювання соціального страхування – це система законодавчо визначеного регламентування розподільчих процесів у суспільстві, що дає можливість за допомогою відповідних фінансових інструментів впливати на соціальні та економічні процеси з метою запобігання виникнення диспропорцій або їх усунення [52, с. 37].

На малюнку зображена узагальнена схема взаємодії елементів фінансового механізму соціального страхування в Україні.

Рис. 1.2 Взаємодія елементів фінансового механізму соціального страхування в Україні

В Україні існують чотири фонди соціального страхування, які вчасно та повністю забезпечують соціальні виплати. Вони спрямовані на допомогу потерпілим на виробництві та встановлення високих стандартів охорони праці на підприємствах. Це сприяє зменшенню кількості травматизму на робочому

місці. Фонди також надають мінімальну допомогу безробітним та компенсацію за тимчасову втрату працездатності відповідно до втраченої заробітної плати. Мінімальна заробітна плата відповідає мінімальним потребам працездатних осіб.

Для того, щоб прожитковий мінімум та соціальні гарантії стали реальними критеріями, які забезпечують мінімальні фізіологічні потреби громадян, потрібно впровадити новий підхід до їх розрахунку, що відповідає європейським стандартам і нормативам.

Також актуальним є забезпечення можливості застрахованим особам отримувати інформацію про те, які страхові внески сплачують за них роботодавці та в які фонди вони надходять. Наразі кожен з фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування веде свій реєстр страхувальників. Лише Пенсійний фонд України має персоніфікований облік застрахованих осіб, що є важливим для призначення матеріальної підтримки [43, с. 29].

Неадекватне фінансування через гострий дефіцит бюджету у системі соціального захисту, погіршення демографічної ситуації в державі спонукає до перетворення національної системи охорони здоров'я та пенсійного забезпечення. Ця реформа передбачає перехід від виключно бюджетного фінансування до нової моделі, яка ґрунтується на страхових внесках працівників та підприємств, а також на бюджетних коштах.

Система соціального страхування - це механізм, який забезпечує захист громадян від ризиків, пов'язаних з втратою доходу внаслідок хвороби, тимчасової непрацездатності, безробіття, інвалідності та інших життєвих обставин. Ця система може включати в себе різноманітні види соціального страхування, страхування в разі тимчасової втрати працездатності, пенсійне страхування тощо. Головна мета системи соціального страхування - забезпечити соціальний захист для всіх громадян у випадках, коли вони знаходяться в складних життєвих ситуаціях.

Реформування соціального страхування - це процес впровадження змін у системі соціального захисту, які спрямовані на покращення її ефективності, доступності та адаптації до потреб суспільства. Це може включати оптимізацію витрат, залучення громадськості до прийняття рішень, покращення умов працевлаштування та сприяння створенню сприятливого бізнес-середовища. Ці зміни спрямовані на забезпечення більш ефективного та справедливого соціального захисту для громадян.

З 2023 року в Україні основними представниками системи соціального страхування є Пенсійний фонд України та Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Пенсійний фонд отримав додаткові повноваження у зв'язку з ліквідацією Фонду соціального страхування. Відбуваються зміни і в діяльності Фонду безробіття, зокрема, змінилися ключові підходи щодо призначення та виплати соціальних гарантій безробітним. Реалізація таких заходів спрямована на оптимізацію витрат, які призначені на утримання апарату управління та фінансування соціальних гарантій безробітним [63].

Отже, підвищення рівня захисту населення України, зокрема у сфері соціального страхування, вимагає проведення ряду заходів: розробки ефективної державної політики для розвитку соціального страхування відповідно до загальнонаціональних економічних пріоритетів; подальшого вдосконалення законодавства й нормативної бази; забезпечення державної підтримки розвитку додаткових пенсійних програм; активної інтеграції ринку страхування України в міжнародні структури.

1.3. Становлення та розвиток фінансового механізму соціального страхування в Україні

Після аналізу наукової літератури стає очевидним, що серед вчених немає єдиного погляду на те, що таке соціальне страхування. Наприклад, Б.В. Надточій розглядає соціальне страхування як систему, яка націлена на створення національної мережі взаємодопомоги, обов'язкового для всіх, що може функціонувати найефективніше лише у випадку, якщо вона охоплює всіх громадян та усі види ризиків [42, с. 47].

С.О. Кропельницька та Т.В. Солоджук розглядають соціальне страхування не як складну систему, а як набір заходів, спрямованих на забезпечення матеріальної підтримки населення у різні періоди життя: під час старості, у разі захворювання, втрати працездатності, безробіття, на підтримку материнства й дитинства, а також на охорону здоров'я громадян під час виходу на пенсію [29, с. 98].

Враховуючи підходи до визначення соціального страхування, важко переоцінити його значення для суспільства, оскільки воно вирішує кілька ключових завдань:

Створює фонди, що покривають витрати на утримання непрацездатних чи осіб, які не беруть участь у трудовому процесі.

Забезпечує необхідну кількість та розподіл трудових ресурсів відповідно до потреб розвитку суспільства.

Зменшує розрив у рівні матеріального забезпечення між непрацюючими та працюючими членами суспільства.

Сприяє вирівнюванню життєвого рівня різних соціальних груп населення, що не беруть участь у трудовому процесі [42, с. 47].

Для кращого розуміння сутності соціального страхування цікаво розглянути його виникнення в Європі та подальший розвиток на території України, проаналізуємо етапи становлення соціального страхування.

У Європі ключовий вплив на формування системи соціального страхування справив канцлер Німеччини Отто фон Бісмарк. У 1883–1889 роках він вперше в світі закріпив систему соціального страхування в законодавстві: були ухвалені закони про страхування на випадок хвороби (1883), про страхування від нещасних випадків на виробництві (1884), та про страхування на випадок старості та інвалідності (1889) [41, с.125].

О.В. Боков зауважує, що Україна, відповідно до зарубіжного досвіду, вже на часі створення моделі Бісмарка, мали значний національний досвід у сфері соціального страхування і прокладали власний шлях його розвитку.

У Російській імперії скасування кріпацтва та наступні реформи позначилися на бурхливому економічному розвитку у другій половині XIX століття. У цей період Україна стала одним із ключових індустріальних регіонів. Загальна кількість фабрик та заводів українських губерній у 1860-1890-х роках зросла від двох до восьми тисяч. Це призвело до швидкого збільшення кількості промислових робітників, які, наприкінці XIX століття, склали близько 300 тисяч осіб.

Зростання чисельності робітників і їхні страйки породили низку взаємопов'язаних проблем, рішення яких лягло на уряд. Серед них важливе місце займало соціальне страхування працівників.

Розвиток соціального страхування в Російській імперії розпочався із прийняття закону «Про обов'язкове утворення допоміжних товариств на казенних гірничих заводах» у 1861 році. Згідно з цим законом члени товариства, які склалися з робітників, сплачували внески у розмірі 2-3% до страхової каси. Також страховий фонд поповнювався внесками роботодавців, пропорційними до сум, які сплачували працівники [12, с. 198].

Наприкінці 80-х років XIX століття соціальне страхування поширювалося на Південну Україну, зокрема на підприємствах Одеси, де розпочалося добровільне страхування працівників від ризиків здоров'я через нещасні

випадки на виробництві у приватних загальнострахових товариствах. Для середніх підприємств така форма страхування виявилася найбільш вигідною з економічної точки зору. Відшкодування втрат здоров'я, спричинених травмами або професійними захворюваннями, було вигідніше виплачувати через систему добровільного комерційного страхування, ніж витратити власні кошти. Приватне страхування на малих і великих підприємствах не знайшло широкого застосування: на перших через обмежені фінансові ресурси, а на других - тут перевага надавалася компенсаційним виплатам, оплаченим самим підприємством.

Оскільки приватна форма страхування стала економічно не вигідною, її функціональна роль перейшла до нових форм, організованих на базі власних добровільних взаємних страхових об'єднань, а не на комерційній основі. У 1889 році з'явилося «Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасних випадків з їхніми робітниками і службовцями». Усі страхові внески підприємців використовувались на потреби застрахованих. Приблизно 80% коштів спрямовувалося на страхові виплати, а решта використовувалась на лікування та медичну експертизу стосовно непрацездатності застрахованих від професійних ризиків [46, с. 78].

У 1903 році був ухвалений закон «Про відповідальність підприємців за нещасні випадки з працівниками», який почав забезпечувати страхування працівників у разі травм і захворювань.

Первісні форми соціального страхування працівників часто виникали на ініціативу роботодавців, які намагалися уникнути відповідальності під час судових процедур після нещасних випадків, поранень чи смертей на робочому місці. Проте на той час ця система соціального страхування ще не охоплювала інші види ризиків. Крім того, соціальне страхування від нещасних випадків та захворювань ще не охоплювало різні сфери економіки - залізничний або морський транспорт, будівництво, сільське господарство та інші. Однак, ці

закони замінили індивідуальну відповідальність підприємств за завдану шкоду, тобто цивільно-правову форму відповідальності, на принцип соціального страхування, що вважалося прогресивним кроком у законодавстві [12, с. 198].

У розвитку соціального страхування на теренах України ключовим етапом стало з'явлення обов'язкового соціального страхування. У 1912 та 1917 роках Російська імперія ухвалила страхові закони, які передбачали обов'язкове страхування від хвороби, пологів і трудового каліцтва. Це здійснювалося через лікарняні каси, що відповідали за хвороби та пологи, і страхові товариства, що покривали трудові каліцтва.

Згодом було ухвалено ряд актів, що встановлювали окремі види соціального страхування для працівників та службовців. Наприклад, у 1917 році Положення про страхування від безробіття стало першим у світі, і воно охоплювало всіх робітників та службовців, крім тих, чії заробітки перевищували середні в місцевості тримісячні стандарти. У 1921 році був підписаний Декрет про соціальне страхування осіб, що працювали на найманій основі.

Ці кроки були реакцією на Нову економічну політику (НЕП), коли було дозволено існування малих приватних підприємств. У зв'язку з цим система соціального забезпечення не могла повністю забезпечити всіх трудящих за рахунок державного бюджету. Це породило потребу у вдосконаленні матеріального стану робочого класу, що більш відповідало соціальному страхуванню за трудовим договором, ніж загальній підтримці всіх за рахунок держави.

Оглядаючи розвиток соціального страхування у радянський період, можна зазначити, що це була важлива частина системи соціального забезпечення, де всі підприємства та установи обов'язково сплачували страхові внески за своїх працівників і службовців. Це означало обов'язкове соціальне страхування [54, с. 135].

Сьогодні соціальне страхування представляє собою організаційно-правову

форму соціального забезпечення, яка отримала визнання не лише на рівні національного законодавства, а й на міжнародному рівні. Конвенція №102 від 28.06.1952 року Міжнародної організації праці «Про мінімальні стандарти соціального забезпечення» визначає можливість забезпечення через систему страхування [1].

Відмінною властивістю соціального страхування є активна участь осіб у керуванні та формуванні коштів для соціального захисту, відрізняючи його від інших організаційно-правових форм. Основні ознаки, що роблять соціальне страхування унікальним, полягають у неможливості існування альтернативних систем з високим рівнем соціального захисту за однакових програм страхування, а також у попереджальному характері соціального захисту. Ці риси визначили подальший розвиток системи соціального страхування та виникнення його різноманітних форм.

Досвід країн із соціальною спрямованістю економіки відображає широке використання двох форм соціального страхування: обов'язкового та добровільного.

Обов'язкова форма соціального страхування, що розповсюджується переважно, відома як загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це запроваджується урядом з метою гарантування соціальних прав та інтересів усіх членів суспільства. Принцип солідарності визначає єдність інтересів. Держава повинна організовувати та законодавчо затверджувати обов'язкову участь певних суб'єктів у системі соціального страхування. Залежно від тяжкості соціального ризику та його ймовірності, законодавець визначає категорії осіб, які обов'язково підлягають соціальному страхуванню для кожного виду. Зазвичай ця форма охоплює найманих працівників, що становлять більшість населення та отримують основний дохід у вигляді заробітної плати. Відповідальність за участь контролюється державою, закріплена в законі і не залежить від бажання застрахованих [23].

Підводячи підсумок, можна описати визначення Ярошенко І.С. стосовно загальнообов'язкового державного соціального страхування. Її концепція охоплює дії держави, працівників та роботодавців у втіленні системи державних правових гарантій. Ця система передбачає надання матеріальної підтримки та соціальних послуг застрахованим особам у разі настання страхового випадку. Ці кошти формуються шляхом солідарної сплати страхових внесків роботодавцями та працівниками, а також із бюджетних та інших джерел, передбачених законодавством України, та накопичуються у спеціальних фондах [61, с. 103].

У середі вітчизняних дослідників поширюється думка, що соціальне страхування відповідає виключно обов'язковій формі. Це вважається на основі встановлених заходів, описаних у Концепції соціального забезпечення населення України (1993 року), які спрямовані на створення та ухвалення правового акту щодо добровільного соціального страхування, який, до теперішнього часу, не був повністю втілений, навіть частково [5]. Є інша точка зору, що добровільне соціальне страхування може відбуватися через участь осіб у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні. Згідно зі статтею 10 Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 серпня 2010 року, розглядається можливість добровільної участі ряду осіб у цій системі:

Фізичні особи - підприємці та члени їх сімей, що беруть участь у підприємницькій діяльності;

Особи, які забезпечують себе роботою самостійно, такі як науковці, літератори, художники, викладачі, медичні та юридичні працівники, а також особи, що займаються релігійною діяльністю;

Члени фермерських та особистих селянських господарств;

Громадяни України, що працюють за кордоном.

Ці особи мають можливість добровільно сплачувати єдині соціальні внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що охоплює

тимчасову втрату працездатності, витрати на поховання, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, що призводять до втрати працездатності [3].

При розгляді можливості добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування залишається питання щодо його класифікації як форми соціального страхування. Добровільне страхування відрізняється від обов'язкового тим, що воно ґрунтується на особистому волевиявленні особи. Згідно із статтею 10 Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року, особи, які бажають добровільно брати участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, можуть подати відповідну заяву до органу доходів і зборів за місцем проживання. Після перевірки заяви і укладання відповідного договору зазначена особа стає учасником системи і отримує відповідний статус застрахованої особи.

У законодавстві України можна виявити лише дві ключові відмінності між обов'язковою та так званою добровільною формами страхування: воля особи щодо участі у соціальному страхуванні та підстави для набуття статусу застрахованої особи. Ці різниці, проте, недостатньо значущі для того, щоб добровільна участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні вважалася окремою формою, що існує поряд з обов'язковою.

Наразі створення сприятливих умов для розвитку добровільного страхування, зокрема на комерційних засадах, є одним із ключових напрямів реформування системи соціального страхування.

При цьому Концепція соціального забезпечення населення України від 21 грудня 1993 року встановлює, що соціальне страхування, незалежно від його сфери застосування, має спиратися на кілька загальних принципів:

Добровільність участі у страхуванні для осіб, які обов'язково підпадають під соціальне страхування.

Забезпечення особам, які займаються підприємницькою, творчою, фермерською діяльністю, а також членам кооперативів, права вибору стосовно участі у обов'язковому та добровільному страхуванні, або лише у добровільному страхуванні [3].

Отже, добровільне соціальне страхування може виступати як основна форма соціального забезпечення для застрахованих осіб або використовуватися як додатковий елемент цієї системи. В будь-якому випадку його впровадження дозволяє вирішувати низку актуальних завдань: підвищення матеріального забезпечення людей, які зазнали соціальних ризиків та потребують фінансової підтримки, а також зменшення фінансового навантаження на державні соціальні страхові фонди.

Ще одним аргументом, що підтримує в уявленні про наявність в Україні виключно обов'язкової форми соціального страхування, є порівняння добровільного соціального страхування з особистим добровільним цивільно-правовим страхуванням. Ця позиція вважається виправданою, оскільки згідно зі статтею 6 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року до особистого добровільного цивільно-правового страхування також відносять страхування життя, від нещасних випадків та страхування здоров'я на випадок хвороби [6].

Контраргумент, що підтверджує відмінність добровільного соціального страхування від особистого добровільного цивільно-правового страхування, полягає у тому, що добровільне соціальне страхування враховує лише економічно активне населення.

За словами Гуменюка І.О., механізм добровільного соціального страхування має відмінності порівняно з особистим добровільним цивільно-правовим страхуванням: відсутність таких аспектів як договори змішаного страхування, невиклата страхових внесків із поважних причин не призводить до розірвання договору або штрафів, але може стати причиною призупинення;

договори добровільного соціального страхування мають передбачати можливість зміни страхового фонду та інші аспекти [19, с. 11].

Поміж вище узгодженим, для чіткого відділення форм соціального страхування, потрібне нормативно-правове регулювання стосовно добровільного соціального страхування.

Впроваджуючи добровільне соціальне страхування в Україні, також варто визначити й чітко описати правовий статус нового учасника в системі соціального страхування — недержавного соціального страхового фонду. Ці юридичні особи утворюються та діють на основі спільних ініціатив підприємців, працівників та самозайнятих осіб з метою здійснення добровільного соціального страхування, спрямованого на підвищення рівня соціального забезпечення [23].

А.В. Базилюк зауважує, що недержавні соціальні страхові фонди, які діють у сфері добровільного соціального страхування, мають спиратися на принципи соціального партнерства. Це оснований, насамперед, на відмінностях участі держави в добровільному та обов'язковому соціальному страхуванні. У добровільному випадку держава не буде безпосередньо формувати страхові кошти, а замість цього впроваджуватиме відповідну соціальну, інвестиційну та податкову стратегію. Це охоплює ліцензування функціонування приватних соціальних страхових фондів, контроль за їхньою діяльністю, заохочення роботодавців до участі у добровільному соціальному страхуванні шляхом податкових пільг, звільнення цих коштів від оподаткування або включення їх до валових витрат [8, с. 22].

Отже, повноваження держави в обов'язковому соціальному страхуванні та добровільному соціальному страхуванні різняться, що можна розглядати як одну з їхніх ключових відмінностей.

Таким чином, треба узагальнити, що для організації системи добровільного соціального страхування важливою є увага до соціальних ризиків. У системі соціального забезпечення визначається та закріплюється на

законодавчому рівні повний перелік соціальних ризиків, які утворюють підставу для надання соціальних страхових виплат.

Отже, у добровільному соціальному страхуванні можна використовувати загальне визначення соціального ризику та повний перелік соціальних ризиків, що закріплені для обов'язкового соціального страхування за законодавством України.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ТЕНДЕНЦІЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан фінансового забезпечення соціального захисту населення

Незважаючи на поступовий перехід української економіки до нової системи соціально-економічних відносин, логіка створення системи соціального захисту залишається в основних рисах незмінною. Вона все ще спрямована на стимулювання осіб, які заслуговують визнання держави, надання соціальної підтримки лише окремим категоріям населення (особам похилого віку, інвалідам, сім'ям та молоді) та складну систему пільг, які часто не залежать від рівня благополуччя домогосподарств. Підтримка такої розгалуженої системи соціального захисту, що ґрунтується на принципах солідарності та субсидування, потребує значних фінансових ресурсів, що стає тягарем для економіки країни, особливо в умовах складних соціально-економічних та демографічних викликів як у світі, так і в Україні.

Сучасна Україна потребує невідкладних реформ у сфері соціального захисту населення, що є надзвичайно складним завданням. Необхідно зменшувати розмір соціальних витрат, щоб полегшити навантаження на економіку, але при цьому зберігати доступ громадян до гарантованих державою прав і можливість скористатися безоплатними соціальними послугами. Оцінка фінансування соціального захисту є важливим завданням для його оптимізації та підвищення ефективності усіх соціальних програм.

Ключову роль у формуванні фінансових ресурсів системи соціального захисту відіграє основний показник соціально-економічного розвитку країни - фонд оплати праці, який утворюється з первинного розподілу між економічними суб'єктами створеної вартості, тобто валового внутрішнього продукту. Цей фонд

відображає, наскільки громадяни реалізують свій потенціал та можливості в забезпеченні належного рівня життя без значного втручання держави. Згідно з концепцією соціально-орієнтованої ринкової економіки, ефективність соціальної політики визначається зростанням первинних доходів населення порівняно з вторинними [44, с. 38].

Фінансування соціального захисту громадян складається з різних джерел і включає кошти з державних та місцевих бюджетів, державних та приватних соціальних фондів, підприємств різних форм власності та благодійних організацій. Це забезпечується за рахунок перерозподілу частини валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, яка передбачає спільну підтримку всіх учасників системи соціального захисту.

Ця взаємодопомога полягає в розподілі коштів між різними соціально-економічними та демографічними групами населення. Соціальна солідарність має три аспекти: спочатку, вона об'єднує різні ризики за однакових страхових внесків (це пов'язано з принципом перерозподілу в соціальному страхуванні); наступно, передбачає міжчасовий перерозподіл, такий як договір поколінь, що полягає в перерозподілі доходів від працездатних молодих до непрацездатних старших членів суспільства; нарешті, соціальна солідарність становить основу міжособистісного перерозподілу, включаючи розподіл прибутків між різними соціальними групами, застрахованими особами та незастрахованими учасниками системи соціального захисту [44, с. 36].

Система соціального захисту описується як набір фінансових відносин, які визначаються розподільчим характером і спрямовані на формування фондів для компенсації наслідків соціальних ризиків, що призводять до втрати заробітку та зміни матеріального стану. Державні механізми соціального захисту націлені на всебічне забезпечення всього населення, оскільки головна мета полягає у створенні умов для вільного розвитку та реалізації здібностей кожного члена суспільства, незалежно від їх соціального статусу, національності або расової

належності. Створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту вимагає також врахування розподілу населення за можливістю отримання благ і участі у суспільно-корисній діяльності.

Український соціальний захист - це система гарантій, які надаються державою, забезпечуючи права громадян на соціальну допомогу та підтримку через законодавчі та економічні механізми. Це охоплює комплекс економічних, соціальних та правових заходів, спрямованих на забезпечення рівних можливостей громадянам для підтримки рівня життя та підтримки різних соціальних груп. Соціальний захист включає матеріальне забезпечення громадян похилого віку, у разі втрати працездатності, втрати годувальника, а також регулювання прав і обов'язків громадян на їх матеріальне забезпечення.

Розвинена соціальна сфера є ключовою умовою для покращення рівня та якості життя населення. Це поле діяльності, що враховує інтереси кожної людини та всіх соціальних груп, сприяє розвитку особистості та забезпеченню соціальної захищеності. Конституція України гарантує умови для розвитку всіх націй, відсутність конфліктів та створення необхідних умов для гідного життя людей. Діяльність у соціальній сфері спрямована на формування ініціативної, творчої особистості та розвиток культури національних меншин.

Сума коштів, яка виділяється на соціальний захист та соціальне забезпечення у зведеному бюджеті, не відображає всього фактичного бюджетного фінансування, спрямованого на ці сфери в Україні. Це пояснюється тим, що деякі складники витрат на фінансування соціальних послуг, виплат та інших заходів соціального захисту включаються до інших розділів бюджету, таких як видатки на житлово-комунальне господарство, освіту, духовний і фізичний розвиток, охорону здоров'я, громадський порядок і оборону тощо.

Сфера соціального захисту та соціального забезпечення враховується практично у всіх категоріях витрат згідно з функціональним поділом видатків. Наприклад, витрати на «Субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам

на облаштування закладів, які надають соціальні послуги дітям та молоді» належать до сфери соціального захисту, але формально обліковуються як «Загальнодержавні видатки». Так само, витрати на «Компенсацію збитків Пенсійного фонду, викликаних упровадженням спеціальної ставки для платників фіксованого сільськогосподарського податку», логічно віднести до соціального захисту, але вони включаються до «Економічної діяльності» бюджету. Також, витрати на «Фінансову підтримку санаторно-курортних закладів», які фінансують державні програми оздоровлення різних груп населення, обліковуються як «Охорона здоров'я». Отже, реальні витрати на ці цільові напрямки перевищують ті, які відображені у зведеному бюджеті під загальною категорією «Соціальний захист та соціальне забезпечення».

Для коректного визначення фактичних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні потрібно враховувати ті витрати, які фактично спрямовуються на ці сфери, але офіційно відображаються у різних розділах бюджету. Основні джерела фінансування цих програм включають у себе податки, страхові внески, фінансування з державних фондів соціального страхування та приватних організацій. Проте, частина витрат на соціальний захист здійснюється за рахунок доходів домогосподарств та витрат роботодавців без сплати страхових внесків у фонди соціального страхування.

Це вимагає уважного аналізу для налагодження системи фінансування для більш ефективного та справедливого соціального захисту громадян України.

Для отримання точної карти видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні потрібно проаналізувати ті витрати, які, хоч і увійшли до інших розділів бюджету, фактично використовуються для вирішення конкретних питань у цих сферах. В Україні головними джерелами фінансування є податки, страхові внески, кошти державних фондів загальнообов'язкового соціального страхування, а також фінансування зі сторони приватних організацій, що здійснюють соціальне страхування.

Значна частина витрат на соціальний захист і забезпечення фінансується з доходів населення та соціальних витрат роботодавців, які не передбачають сплату страхових внесків до певних фондів соціального страхування. Отже, у більшості країн світу головними джерелами фінансування соціального захисту є: 1) внески, що сплачують працівники та роботодавці у державні або приватні фонди соціального страхування; 2) податкові надходження, що становлять частину загальних доходів держави; 3) прибуток від інвестування акумульованих коштів державних чи приватних фондів соціального страхування на фінансових ринках; 4) приватні кошти.

ЄСВ є основним джерелом фінансових ресурсів для формування страхових фондів, до системи оподаткування єдиний внесок не входить. Його було запроваджено з метою спрощення відносин у сфері соціального страхування з 1 січня 2011 року.

ЄСВ є консолідованим страховим внеском, обов'язковим та регулярним платежем до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за діючими видами обов'язкового державного соціального страхування.

Розмір ЄСВ визначається Верховною Радою України, пропорції його розподілу за видами державного соціального страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

ЄСВ повинен забезпечувати надання застрахованим особам соціальних послуг та виплат, що передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; фінансування заходів щодо профілактики страхових випадків; резервування коштів та компенсацію адміністративних витрат щодо забезпечення функціонування системи обов'язкового державного соціального страхування.

Правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку ЄСВ, умови та порядок його нарахування, сплати, повноваження органу, що здійснює його

збір та ведення обліку, визначені Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 № 2464-VI (із змінами) (далі – Закон України «Про збір та облік ЄСВ»).

Базою для нарахування ЄСВ є основна та додаткова заробітна плата застрахованих осіб, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, винагороди за виконані роботи (надані послуги) за цивільно-правовими договорами, а також грошові забезпечення, оплата тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця, допомоги по тимчасовій непрацездатності, у зв'язку з вагітністю та пологами; інші допомоги, надбавки чи компенсації відповідно до законодавства.

ЄСВ не нараховується на виплати згідно з Переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, та виплати, які компенсуються з бюджету в межах середнього заробітку працівників, що призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період чи прийнятих на військову службу за контрактом у разі кризової ситуації, яка загрожує безпеці країни, оголошення рішення щодо проведення мобілізації та/або введення воєнного стану.

Варто зазначити, що Законом України «Про збір та облік ЄСВ» передбачені максимальна та мінімальна межі баз нарахування ЄСВ.

Так, максимальною величиною бази нарахування ЄСВ є максимальна сума доходу застрахованої особи на місяць, що відповідає п'ятнадцяти розмірам мінімальної заробітної плати, що встановлюється законом, на яку нараховується ЄСВ.

Водночас, база нарахування ЄСВ не може бути меншою за розмір мінімальної заробітної плати, що встановлюється законом на місяць, за який нараховується дохід, та є мінімальною межею бази нарахування ЄСВ.

У таблиці 2.1. наведені розміри ЄСВ для окремих категорій платників страхового внеску.

Розміри ЄСВ для окремих категорій платників страхового внеску

Категорія платника ЄСВ	Доходи працівників	Розмір ЄСВ
Юридичні особи (установи, підприємства, організації) (крім зазначених нижче)	працівників без ознак інвалідності	22 %
	працівників, що є особами з інвалідністю	8,41 %
Підприємства та організації всеукраїнських громадських організацій осіб з інвалідністю (УТОГ та УТОС), в яких кількість осіб з інвалідністю не менше 50 % від загальної чисельності працюючих, та, якщо фонд оплати праці зазначених осіб з інвалідністю становить не менше 25 % від суми витрат на оплату праці	усіх працівників	5,3 %
Підприємства та організації громадських організацій осіб з інвалідністю, у яких кількість осіб з інвалідністю налічує не менш 50 % від загальної чисельності працюючих, та за умови, що фонд оплати праці осіб з інвалідністю становить не менш 25 % від суми витрат на оплату праці	працівників, що є особами з інвалідністю	5,5 %

Розроблено автором самостійно

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 26.11.2014 № 675 (із змінами) затверджені пропорції розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Так, з 01.01.2020 сума ЄСВ, що сплачується платниками (зазначеними у пунктах 1 (крім абзацу сьомого), 4 і 5 і 5-1 частини першої статті 4, абзаци третьому частини першої статті 10 Закону України «Про збір та облік ЄСВ»), розподіляється на:

- загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – 4,8058 відсотка;

- загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, – 9,5727 відсотка;

- загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи) – 85,6215 відсотка.

Варто відзначити, що крім ЄСВ, важливим джерелом для виплат за обов'язковим державним пенсійним страхуванням є пенсійні збори. Сплата зазначених зборів з окремих видів господарських операцій регулюється Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 №400/97-ВР (із змінами) та Порядком сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1998 №1740 (із змінами).

Так, у таблиці 2.2. наведені показники надходжень зборів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій за 2018-2021 роки.

Таблиця 2.2.

Рух надходжень зборів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій у 2018-2021 роках

Вид пенсійного збору з окремих видів господарських операцій	Сума пенсійного збору за відповідний рік, тис. грн.			
	2018	2019	2020	2021
Збір при поданні ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів на клеймування державним пробірним клеймом до казенних підприємств пробірного контролю	344 464,9	337 107,5	324 173,8	230 281,8
Збір під час набуття права власності на легкові автомобілі	3 247 986,5	3 623 604,9	3 341 458,7	6 267 165,4
Збір з операцій	1 051	1 280 077,9	2 151 751,0	1 843 163,9

придбання нерухомого майна	926,1			
Збір з користування та надання послуг стільникового рухомого зв'язку	2 115 246,2	2 236 793,3	3 194 223,0	3 578 567,4
Концесійні платежі	0,0	0,0	9 029,0	113 340,5
Всього:	6 759 623,7	7 477 583,6	9 011 606,5	11 919 178,5

Розроблено автором самостійно

Відповідно до даних таблиці 1.2 протягом січня-грудня 2019 року до Державного бюджету України надійшло 7 477 583,6 тис. грн. збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, сплаченого платниками з окремих видів господарських операцій. У порівнянні з відповідним періодом 2018 року надходження коштів в цілому збільшились на 717 959,9 тис. грн. або на 10,6%.

У 2020 році зазначені надходження становили 9 011 606,5 тис. грн., що на 1 534 022,9 тис. грн. (20,5 %) більше від суми збору на обов'язкове державне пенсійне страхування 2019 року.

За період з 01.01.2021 по 31.12.2021 до Державного бюджету надійшло 11 919 178,5 тис. грн. збору. Порівняно з відповідним періодом 2020 року надходження коштів в цілому збільшились на 2 907 572,0 тис. грн. чи 32,3 %.

Так, існуючою в Україні структурою системи соціального страхування передбачено, що функції, покладені на відповідний вид соціального страхування, реалізуються спеціальними фондами, які є некомерційними організаціями та здійснюють керівництво видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, забезпечують фінансування при настанні страхових випадків, контролюють формування та використання ресурсів.

Станом на сьогодні система соціального страхування України розмежовує свої функції між державою, що є страховиком і відповідає за створення та функціонування фондів соціального страхування, а також недержавними фінансовими інститутами. Так, державні установи: Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Пенсійний

фонд України та Фонд соціального страхування України, – є представниками держави, а недержавні пенсійні фонди та страхові компанії є недержавними фінансовими організаціями.

Важливо також використання наявних фінансових ресурсів. Система соціального захисту охоплює різноманітні державні та приватні програми, призначені для підтримки різних соціальних категорій населення у разі потреби через соціальні ризики. Проте, значна проблема у фінансовому забезпеченні соціального захисту в Україні полягає у тому, що держава спрямовує значну частину фінансових ресурсів на підтримку тих, хто не має на це реальної потреби, що негативно впливає на життя найменш захищених верств населення.

Додатково, національна система соціального захисту відзначається значною кількістю натуральних трансфертів, які складають близько 13%. Незважаючи на зростання соціальних видатків, багато програм та виділень в Україні фінансуються недостатньо, іноді окремі види соціальної допомоги навіть не отримують фінансування або їхні розміри в законодавстві зменшуються через недостатність коштів у Державному бюджеті України. Оптимальне використання державних фінансових ресурсів та складна економічна ситуація впливають на основні соціальні стандарти країни, такі як мінімальна пенсія чи прожитковий мінімум.

В системі соціального захисту України виявлено кілька проблем, що потребують негайного вирішення: непрозора законодавча база, велика кількість неефективних соціальних пільг, недосконала система фінансування та бюрократія в органах соціального захисту. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні також має свої проблеми, особливо на місцевому рівні. Покращення фінансового забезпечення соціального захисту стає можливим лише через зміцнення фінансової бази та підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів.

Державна система фінансування соціальних виплат, пільг і допомоги

залишається ключовою складовою загальної системи соціального захисту України, але вона потребує перегляду та оновлення у підходах до організації та фінансування допомоги. Важливо впроваджувати нові методи та шляхи без додаткових витрат, щоб працювати більш результативно на користь тих, хто потребує соціального захисту. Навіть в умовах війни фінансування на соціальний захист зросло на понад 40 мільярдів гривень, і це свідчить про важливість цієї сфери підтримки.

Соціальний захист залишається одним із найважливіших напрямків бюджетних видатків після оборони. За останні часи Україна зазнала небачених раніше соціальних викликів, а внутрішня міграція ускладнює планування та реалізацію соціальних програм. Приблизно 21% загальних витрат щомісяця спрямовують на соціальне забезпечення, але для цих потреб використовуються і міжнародні гранти, які надходять в країну. За період війни в Україну надійшло 480,3 мільярди гривень грантів, що дозволило фінансувати соціальну допомогу, заробітні плати працівників державного сектору та інші соціальні потреби. Крім цього, на ці цілі спрямовано позики, які залучила Україна (у загальній сумі фінансування державного бюджету у 2022 році понад 1,2 трлн гривень, з яких 564,2 млрд гривень - зовнішні кредити та 666,9 млрд гривень - від розміщення ОВДП).

До кінця 2022 року в Україні кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) досягла 5,9 млн, з них 1,8 млн отримують допомогу. Протягом повномасштабної війни на допомогу ВПО було спрямовано 57 млрд гривень. Також, через програму «Прихисток» більше 4 млн власників житла, які надали притулок ВПО, отримали компенсації на покриття вартості житлово-комунальних послуг загалом на суму 900 млн гривень.

Загалом з 24 лютого по 1 грудня на соціальні виплати з державного бюджету було спрямовано 396,4 млрд гривень. Найбільшу частку у структурі видатків на соціальне забезпечення займає трансферт Пенсійному фонду. На

другому місці розташовані соціальні витрати, пов'язані з виплатою державних соціальних допомог, особливо сім'ям з дітьми. Видатки на надання пільг і субсидій на оплату ЖК послуг також займають суттєву частку (кожна четверта гривня). У порівнянні з 2021 роком видатки на соціальний захист пенсіонерів скоротилися, але загальні частки інших складових соціальних видатків залишилися приблизно на одному рівні.

Завдяки значному зростанню кількості ВПО, видатки на їхню підтримку різко зросли. Наприклад, лише на допомогу у проживанні ВПО було спрямовано 41,6 млрд гривень.

У попередні роки, під час пандемії, медицина була пріоритетною сферою, але цього року їй приділяють менше уваги, хоча в умовах війни її важливість залишається високою. Наприкінці січня-листопада охорону здоров'я профінансовано на суму 155 млрд гривень, що становило 76,5% від плану.

Медична реформа в Україні ще триває, при цьому готується нова класифікація лікарень, що сприятиме якості медичних послуг та раціональному використанню бюджетних коштів. Прогнозується, що у 2024 році фінансування Програми медичних гарантій підтримає Світовий банк, тому вимоги до якості медичних послуг можуть стати ще більш жорсткими. У зв'язку з військовими подіями у 2022 році багато закладів медицини не могли регулярно оновлювати дані в електронній системі охорони здоров'я, але стабільне фінансування Програми медичних гарантій було забезпечено. Протягом першої половини року всім надавачам медичних послуг сплачували фіксовану суму коштів, незалежно від фактично внесених записів у систему. Це дозволило вчасно та повністю виплачувати зарплату медичним працівникам, зокрема лікарям – не менше 20 тисяч гривень на місяць, та середньому медичному персоналу – 13,5 тисяч гривень.

З липня відновилась система, коли гроші йдуть за пацієнтом. Важливо уникнути припинення медичної реформи та зберегти систему, де якісні медичні

працівники та заклади отримують більше фінансування.

За міжнародним досвідом, із зростанням економіки країни, зростають можливості використання грошових трансфертів у соціальному захисті. Проте в Україні соціальні потреби найбільш незахищених шарів населення не влаштовують. Високий рівень бідності, особливо серед сімей із дітьми, непрацездатних осіб та сімей з інвалідами, свідчить про неефективність підтримки цих категорій населення. Низькі стандарти соціального захисту в Україні видно через малі розміри мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії та прожиткового мінімуму. ці норми використовуються для визначення розмірів видатків державного бюджету та соціальних гарантій громадян. У Європейському Союзі, на відміну, співвідношення між мінімальною зарплатою і середньою, а також розмір мінімальної пенсії відносно прожиткового мінімуму значно вищі [36, с. 11].

Серед актуальних проблем у сфері соціального захисту України, які потребують негайного вирішення, виділяють такі аспекти: високий рівень державної участі у сфері соціального захисту, при цьому слабка участь населення у її функціонуванні; стрімке зростання вартості послуг у сфері охорони здоров'я, освіти та культури, що не відповідає їхній якості; неефективне управління бюджетом, якими керують головні розпорядники та окремі соціальні установи; нестача коштів для фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Фінансове забезпечення соціального захисту також потребує оцінки з точки зору досягнення своїх цілей. Кожна програма передбачає конкретні цілі, що дозволяє оцінити ефективність їх фінансування як на рівні країни загалом, так і в окремих регіонах. Усі цілі окремих програм спрямовані на досягнення головних мети соціального захисту населення: зменшення рівня бідності, підвищення доходів, скорочення нерівності та підвищення тривалості життя.

Отже, сучасні тенденції фінансування соціального захисту в Україні не відповідають викликам, що ставить перед суспільством нинішнє соціально-

економічне та демографічне становище, що має негативний вплив на рівень фінансування та його ефективність.

Таким чином, є потреба узагальнити, що подальший розвиток соціального захисту в Україні можливий лише за умови глибокої структурної перебудови як самої системи соціального захисту (зменшення соціальних допомог та пільг, підвищення адресності, скорочення натуральних трансфертів тощо), так і основних умов та принципів фінансування (розширення частки приватних коштів, збільшення фінансування соціальних програм на основі накопичувального принципу, підвищення монетизації та адресності соціальних допомог тощо).

2.2. Динаміка та структура показників фінансового механізму соціального страхування в Україні

Еволюція фінансової системи призвела до виділення соціального захисту населення у відносно самостійну її складову, яка має власний фінансовий механізм. Термін «фінансовий механізм системи соціального захисту населення» зустрічається не так часто, і лише деякі дослідники розкривають його значення. В трактуванні різних авторів існують певні відмінності. Наприклад, Н. Г. Савченко описує фінансовий механізм системи соціального захисту населення як «систему управління фінансовими відносинами через сукупність методів, інструментів та регулювання, встановлених державою з метою впливу на рівень соціального захисту населення» [50, с. 6].

У своєму дослідженні Л. Б. Баранник відзначає, що називати фінансовий механізм системою може бути не зовсім точно, оскільки за її думкою, механізм - це складова внутрішня системи, яка запускає, організовує і забезпечує функціонування. У випадку фінансового механізму системи соціального захисту населення, він, за словами дослідниці, «активує» цю систему. Враховуючи цю позицію, вона пропонує розглядати фінансовий механізм системи соціального

захисту населення як «комплекс способів організації фінансових відносин, що виникають при формуванні та використанні фінансових ресурсів з метою створення умов для нормального життя людей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях через соціальні ризики» [9, с. 208].

Розглядаючи соціальний захист як складну систему зі складовими - соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням та соціальними стандартами та гарантіями держави населенню, які взаємодіють та доповнюють один одного, сприяючи ефективному функціонуванню механізму системи соціального захисту, можна стверджувати, що кожна з цих складових має власний фінансовий механізм. Такий підхід дозволяє ефективно працювати всій системі, коли фінансові механізми взаємодіють гармонійно. Ми визначаємо термін «механізм» як сукупність складових, що взаємодіють для передачі та перетворення руху системи у визначеному напрямку. Пропонуємо розглядати фінансовий механізм системи соціального захисту населення у вузькому та широкому розуміннях. У широкому - це сукупність автономних фінансових механізмів соціального страхування, соціального забезпечення та соціальних стандартів та гарантій, що сприяють ефективному його функціонуванню для сталого розвитку держави та задоволення життєвих потреб громадян.

Фінансовий механізм системи соціального захисту населення у вузькому тлумаченні - це комплекс спеціально розроблених, законодавчо закріплених та визначених форм і методів, інструментів і важелів, які накопичують, перерозподіляють та використовують фінансові ресурси з метою підвищення рівня соціального захисту населення та покращення добробуту найбільш вразливих груп - осіб з обмеженими можливостями, безробітних, багатодітних родин, дітей-сиріт та інших.

Щодо структуризації фінансового механізму системи соціального захисту населення, Л. Б. Баранник вважає, що це «сукупність форм і методів, інструментів і важелів, які використовуються для формування та використання

фондів фінансових ресурсів для захисту населення від соціальних ризиків». Основні складові фінансового механізму системи соціального захисту населення включають організаційні форми (управління системою соціального захисту населення, правові та інформаційні засоби, технічне та кадрове забезпечення), методи (фінансове планування, забезпечення, регулювання та контроль) та важелі (фінансові ресурси, резерви, пільги, стимули, санкції, норми, ліміти, нормативи та квоти).

Підхід Н. Г. Савченко також вартий уваги. Він розглядає структурні елементи фінансового механізму системи соціального захисту населення як організаційне забезпечення, нормативно-правове регулювання соціально-економічної політики, інформаційне забезпечення, а також методи, інструменти та важелі управління [50, с. 6].

Враховуючи різноманітні підходи науковців до структуризації фінансового механізму системи соціального захисту населення, ми пропонуємо власне розуміння цієї структури (Рис. 3).

Вважаємо, що фінансовий механізм системи соціального захисту населення включає ті ж самі компоненти, які є складовими загального фінансового механізму. Однак роль кожного з цих елементів у системі соціального захисту населення має свою специфіку і відрізняється за ступенем складності та важливості.

Специфіка фінансового механізму системи соціального захисту населення полягає в тому, що ця система є механізмом грошових відносин, який впливає на рух фінансових потоків, що перетворюються на державні та приватні фінансові ресурси та використовуються для соціального захисту населення через спеціальні фінансові методи.

У структурі фінансового механізму системи соціального захисту населення виділяються чотири основні групи елементів: фінансово-організаційні форми, фінансові методи, фінансові інструменти та фінансові важелі. Варто

зауважити, що останні дві групи є засобами фінансового регулювання.

В науковій та освітній літературі всі структурні елементи фінансового механізму вже докладно описані. Тому ми зосередимося лише на деяких, які набули особливого значення та актуальності останнім часом.

Наприклад, фінансово-організаційні форми є складовою фінансового механізму системи соціального захисту населення. Серед них - фінансове оперативне управління, яке включає комплекс заходів, спрямованих на аналіз поточної фінансової ситуації та реалізацію відповідних заходів для регулювання, складання та виконання фінансових планів. Також, це забезпечує ефективний поточний контроль та внесення необхідних змін..

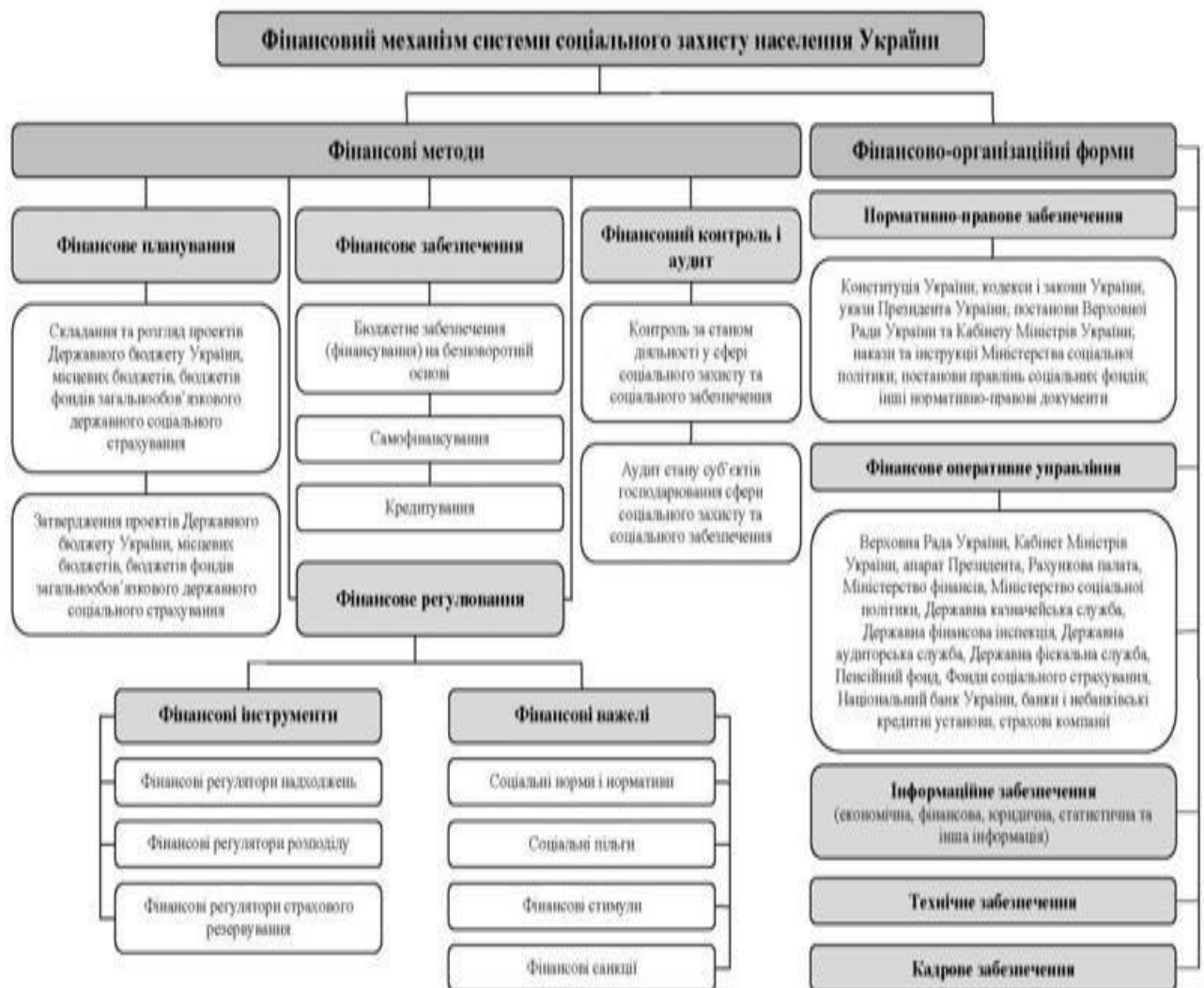

Рис. 2.1. Фінансовий механізм соціального захисту населення

Для оптимальної роботи фінансового механізму необхідно відповідне нормативно-правове регулювання, яке складається з Конституції України, законодавства та рішень урядових та парламентських органів. Ці документи утворюють базу для функціонування фінансового механізму у сфері соціального захисту населення. Інформаційне забезпечення включає в себе різноманітні дані, які підтримують ефективність цієї системи. Технічне забезпечення передбачає наявність необхідної техніки та документів для обліку, аналізу та контролю над процесами в сфері соціального захисту. Особливу важливість набуває кадрове забезпечення, оскільки із зростанням потреб у соціальному захисті, спеціалісти повинні професійно надавати необхідні послуги. Нормативні методи, такі як фінансове планування, забезпечення, регулювання та контроль, є складовими фінансового механізму, що визначають його ефективність та прозорість.

На етапі планування визначаються фінансові можливості держави та інших господарських суб'єктів, спрямовані на задоволення життєвих потреб усіх членів суспільства, заснованих на принципах соціальної рівності та справедливості, а також на наданні соціальної допомоги найбільш незахищеним. Фінансове планування застосовується при розробці бюджетних запитів, формуванні проекту витрат на утримання головного (районного) управління, а також для визначення потреб населення певної території у різних формах соціальної підтримки та послуг.

Від початку формування фінансових планів до підтвердження звітів про їх виконання проводиться фінансовий контроль у процесі здійснення соціального захисту населення. Це спрямовано на перевірку правильності розподілу та перерозподілу внутрішнього продукту, ефективне використання коштів з відповідних фондів, аналіз результатів від використання фінансових ресурсів порівняно з планами та виявлення можливостей їх оптимізації.

Якість фінансового забезпечення визначає ефективність системи та рівень

соціального захисту населення. У науковій літературі немає єдиного визначення фінансового забезпечення соціального захисту населення. Різні дослідження розглядають його як «метод», «структурну підсистему», «елемент» чи «функцію» у контексті фінансового механізму. Також існують інші підходи, такі як «сукупність цільових фондів», «система грошових відносин», «рух фінансових ресурсів», «функція фінансів» та інші.

Маючи на увазі попередні теоретичні дослідження українських вчених і стараючись узагальнити їх, керуючись загальнонауковою філософською суттю категорій «метод», «підсистема», «елемент», «функція», ми вважаємо, що фінансове забезпечення позиціонується як метод у відношенні до фінансового механізму системи соціального захисту населення. Термін «метод» походить від грецького «*metodos*», що означає «шлях дослідження, теорія, вчення». Метод - це засіб досягнення мети, вирішення завдання, сукупність прийомів чи операцій для практичного чи теоретичного засвоєння дійсності. Однак деякі науковці вважають, що називати фінансове забезпечення соціального захисту населення методом фінансового механізму системи соціального захисту, який «визначає джерела та форми фінансування соціального захисту з метою забезпечення високої якості життя населення», є некоректним. Науковці аргументують це тим, що у цьому визначенні «фінансове забезпечення охоплює тільки соціальні фонди, тоді як соціальний захист здійснюється як за рахунок бюджетних, так і комерційних і благодійних коштів». Отже, ми пропонуємо розглядати фінансове забезпечення соціального захисту населення як метод фінансового механізму системи соціального захисту населення, який визначає джерела, форми та інструменти фінансування програм у сфері соціального захисту сімей, дітей, молоді, пенсіонерів, ветеранів, інвалідів, безробітних та інших соціально незахищених верств населення з метою забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах через бюджетне фінансування на безповоротній основі, самофінансування, кредитування та, у деяких випадках,

донорське фінансування.

Фінансове забезпечення та фінансове регулювання є узагальнюючими методами фінансового механізму, оскільки вони охоплюють часткові методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Вони тісно взаємодоповнюють один одного. Фінансове забезпечення реалізується на основі встановлених систем фінансування в трьох формах: бюджетне фінансування (фінансування), самофінансування та кредитування. Кожна з цих форм має особливості практичного застосування. Наприклад, бюджетне фінансування враховує умови визначення обсягів фінансування, норми витрат, періодичність передачі коштів тощо. Самофінансування передбачає розрахунок доцільності й ефективності витрачання власних коштів, засобів їх мобілізації тощо. У разі кредитування визначаються умови надання кредитів, гарантії та терміни їх повернення, окупність та ефективність. Окрім цих форм, передбачено донорське фінансування, яке здійснюється на безоплатній основі іноземними державами, урядами, спеціальними міжнародними фондами та організаціями у вигляді грантів у рамках міжнародної технічної або фінансової допомоги.

Ми вважаємо, що в Україні фінансове забезпечення системи соціального захисту населення складається з трьох основних структурних компонентів. Перший - це соціальне страхування, яке ґрунтується на формуванні спеціальних фондів за рахунок внесків учасників. Другий компонент - соціальне забезпечення, що передбачає виплату адресної соціальної допомоги за рахунок загальнодержавних коштів, що накопичуються у бюджетах на різних рівнях. А третій компонент - соціальні стандарти й гарантії держави населенню, які визначаються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній рівень життя.

Основними складовими фінансового регулювання є оподаткування (вилучення частини доходів у юридичних і фізичних осіб до різних бюджетів і цільових фондів) та бюджетні трансферти (передача коштів з одного бюджету до

іншого на безоплатній основі у формі субсидій, дотацій, субвенцій або вилучення бюджетного надлишку). Фінансові інструменти та важелі є засобами фінансового регулювання.

У своїх дослідженнях Н. Г. Савченко розрізняє дві групи інструментів фінансового механізму системи соціального захисту населення. Перша група - це фінансові регулятори надходжень, які включають податки, збори, трансферти, кредити тощо. Друга група - це фінансові регулятори розподілу, які включають соціальні витрати, гарантії, трансферти, заробітну плату тощо, залежно від підсистеми соціального захисту населення [50, с. 6].

Незважаючи на важливість цього дослідження, ми поділяємо точку зору Л. М. Бабича щодо визначення третьої групи інструментів фінансового механізму системи соціального захисту населення. Ця група включає фінансові регулятори страхового резервування, які включають резерви коштів відповідних фондів для поточних потреб, покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду України та забезпечення фінансової стабільності страхових позабюджетних фондів, крім Пенсійного фонду України [7, с. 158].

Фінансові важелі у складі фінансового механізму системи соціального захисту населення включають у себе соціальні норми і нормативи, соціальні пільги, фінансові стимули та санкції.

Підкреслюючи роль інструментів фінансового механізму системи соціального захисту населення, Н. Г. Савченко вказує на вплив таких фінансових важелів на благополуччя громадян: у рамках підсистеми соціального забезпечення - рівень податків, зборів, розмір оплати праці, соціальні виплати, фінансові показники мінімального рівня життя, основні соціальні гарантії, норми державних витрат на охорону здоров'я, освіту та інші; у рамках підсистеми соціального страхування - розміри внесків, страхових відрахувань, страхові виплати, матеріальні допомоги, дотації та інші.

Аналіз структури динаміки і структури фінансування соціального захисту

і соціального забезпечення дозволяє визначити пріоритетні напрямки розвитку держави, дотримання нею цілей соціалізації економічної системи. Якщо розглядати особливості та тренди фінансового забезпечення саме видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні, то можна підкреслити, що вони займають значну питому вагу у розрізі бюджетного фінансування. Це визначається і тим, що механізм формування обсягу та структури видатків має забезпечувати соціально-економічний розвиток країни, враховуючи циклічність економіки, частку даних видатків у ВВП, тенденцій обсягу ВВП, індексу споживчих цін, рівня безробіття та соціальних гарантій.

З усіх джерел фінансування соціальної сфери саме видатки з державного бюджету є першочерговими. Так, за даними таблиці частка видатків з державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшилась в 2021 році, але вже в 2022 та 2023 рока бачимо стрімке зниження у зв'язку із війною на 10,58%.

Таблиця 2.3.

Структура видатків Державного бюджету України, у т. ч. на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2021-2023 рр., %*

Показники	2021	2022	2023
Усього	100	100	100
Загальнодержавні функції у т. ч.:	13,87	7,47	7,17
- обслуговування державного боргу	10,44	-	-
Оборона	8,56	42,24	52,35
Громадський порядок, безпека, судова влада	11,70	16,39	13,44
Економічна діяльність	12,14	3,53	3,13
Охорона навколишнього середовища	0,55	0,17	0,12
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,02	0,24
Охорона здоров'я	11,44	6,81	4,57
Духовний та фізичний розвиток	1,07	0,41	0,29

Освіта	4,28	2,16	1,49
Соціальний захист та соціальне забезпечення, у т. ч.:	22,77	15,75	12,19
- соціальний захист пенсіонерів	13,50	-	-
Міжбюджетні трансфери	13,60	5,06	5,00

* Розроблено автором самостійно

Зазначимо, що основним джерелом фінансування видатків, що передбачені загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, визначено страхові внески роботодавців і застрахованих осіб. Вони слугують основним джерелом надходжень Фонду соціального страхування України та Пенсійного фонду України за 2021-2023. Проведемо аналіз динаміки доходів і видатків окреслених фондів, щоб оцінити ефективність реалізації покладених на них завдань.

Так, на малюнку подано динаміку доходів та видатків Фонду соціального страхування України / Пенсійного фонду України за 2021-2023 рр.

Згідно з даних малюнку помітне значне зростання видатків у 2023 році порівняно з показником 2021 року на 157796,30 млн. грн. Натомість доходи фонду збільшились з 511818,80 млн. грн. у 2021 р. до 696319,20 млн. грн. у 2023 р., тобто на 184500,40 млн. грн.

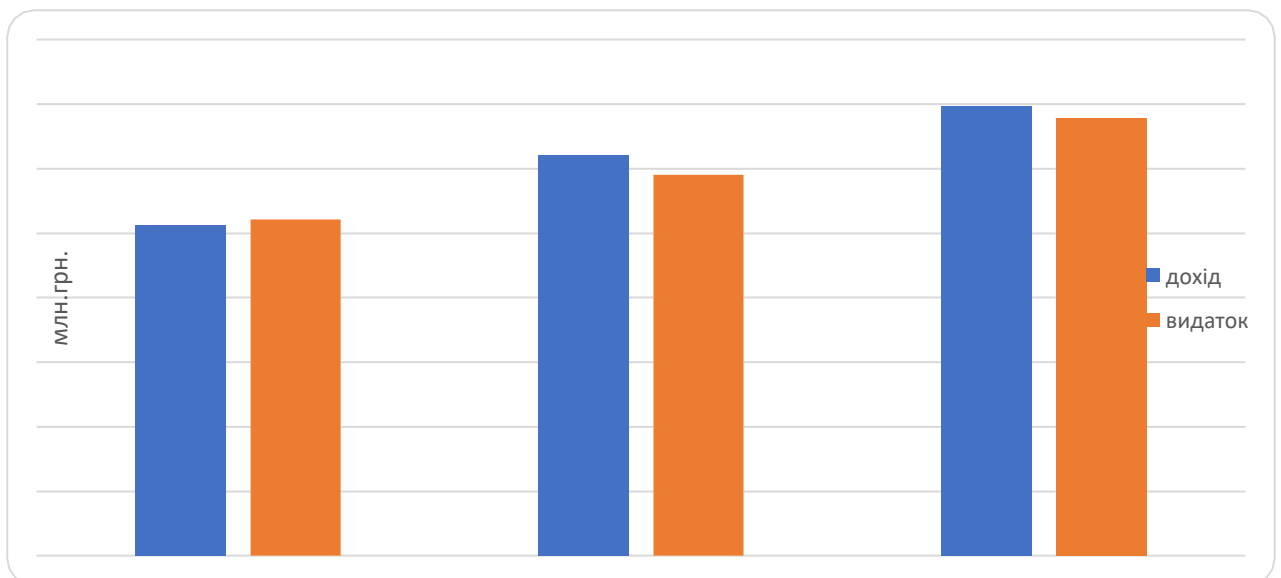

Рис. 2.2. Динаміка доходів і видатків Фонду соціального страхування

України / Пенсійного фонду України за 2021-2023 рр.*
Розроблено автором самостійно

За рахунок коштів Пенсійного фонду України в 2023 році було профінансовано такі напрямки діяльності:

- матеріальне забезпечення та соціальні послуги - 271,8 млн. грн.
- виплату пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі - 28 459,2 млн. грн.
- адміністративно-господарські витрати - 6 371,0 млн. грн.
- видатки на загальнообов'язкове державне соціальне страхування 37,0 млн. грн.
- видатки на виплату щорічної разової грошової допомоги до Дня Незалежності (одержувачам, які не є пенсіонерами) 382,5 млн. грн.
- оплата послуг з виплати та доставки, розрахунково-касове обслуговування 2 430,6 млн. грн.
- видатки на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності 25 802,1 млн. Грн.

2.3. Оцінка системи соціального страхування в Київській області.

Станом на 01.01.2022 на обліку в управлінні виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Київській області перебуває 187,88 тис. страхувальників, з яких: 77,59 тис. (41,30%) є юридичними особами, 110,24 тис. (58,67 %) – фізичні особи – підприємці та 0,05 тис. (0,03 %) є членами

фермерського господарства.

Інформація щодо структури та кількості страхувальників управління за період з 01.01.2019 по 01.07.2022 наведена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Динаміка кількості та структури страхувальників управління виконавчої дирекції Фонду у Київській області

Категорія страхувальників	Кількість страхувальників, тис. осіб				
	Станом на 01.01.2019	Станом на 01.01.2020	Станом на 01.01.2021	Станом на 01.01.2022	Станом на 01.07.2022
Юридичні особи	70,20	71,50	74,80	77,59	78,32
Фізичні особи – підприємці	100,10	99,35	102,13	110,24	110,83
Члени фермерського господарства	0,00	0,05	0,05	0,05	0,05
Всього:	170,30	170,90	176,98	187,88	189,20

Розроблено автором самостійно

Як видно з даних таблиці 4, кількість страхувальників, зареєстрованих на території Київської області, у динаміці зростає. Так, у порівнянні з чисельністю страхувальників на кінець 2018 року, загальна кількість страхувальників управління станом на 01.07.2022 збільшилась на 11,1 %.

Основним джерелом коштів Фонду є страхові внески страхувальників та застрахованих осіб у вигляді відповідної частки ЄСВ, спрямованої до Фонду.

Показники надходжень частки ЄСВ Фонду, що сплачені застрахованими особами та страхувальниками Київської області, а також графічне зображення тенденції змін зазначених надходжень за 2019-2021 роки та 10 місяців 2022 року.

Таблиця 2.5.

Показники щомісячних надходжень частки ЄСВ Фонду, що сплачені страхувальниками Київської області, за 2019-2020 роки

Місяць року	Сума надходжень частки ЄСВ Фонду, грн.		Відхилення частки ЄСВ Фонду у 2020/2019 роках	
	2019 рік	2020 рік	відносне, %	абсолютне, грн.

Січень	68 648 240,52	78 509 270,92	14,36	9 861 030,40
Лютий	73 185 554,26	84 493 634,67	15,45	11 308 080,41
Березень	76 118 008,37	83 530 033,30	9,74	7 412 024,93
Квітень	85 845 573,35	81 438 032,09	-5,13	-4 407 541,26
Травень	77 498 537,81	72 099 285,71	-6,97	-5 399 252,11
Червень	88 985 553,67	89 579 508,05	0,67	593 954,38
Липень	82 708 682,47	84 653 589,99	2,35	1 944 907,53
Серпень	116 359 985,96	77 589 493,06	-33,32	-38 770 492,90
Вересень	78 240 492,86	85 753 750,78	9,60	7 513 257,92
Жовтень	87 444 720,67	97 744 368,18	11,78	10 299 647,50
Листопад	82 819 782,56	90 572 097,13	9,36	7 752 314,57
Грудень	99 419 920,04	114 124 972,37	14,79	14 705 052,33
Всього:	1 017 275 052,54	1 040 088 036,24	2,24	22 812 983,70

Розроблено автором самостійно

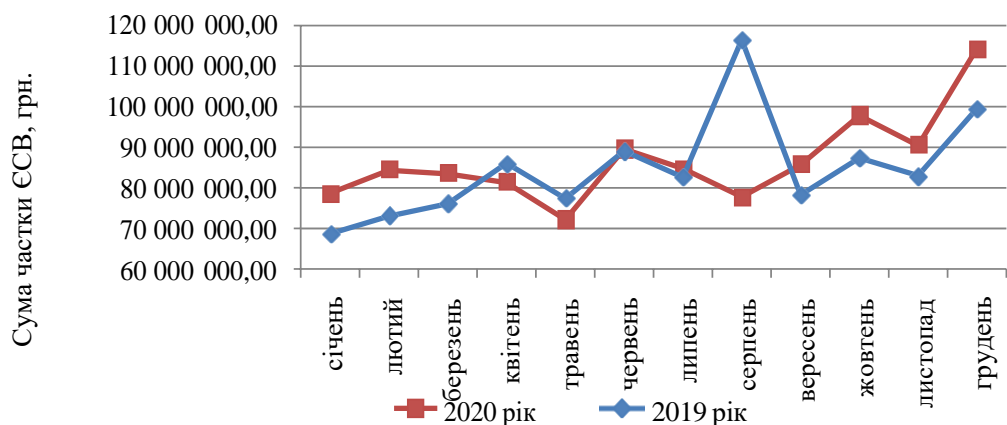

Рис. 2.3. Динаміка щомісячних надходжень частки ЄСВ Фонду по управлінню у Київській області за 2019-2020 роки

Розроблено автором самостійно

Відповідно до інформації, зазначеної в таблиці 5, у квітні та травні 2020 року спостерігалась негативна динаміка надходжень страхових внесків, а саме: «-» 5,13% та «-» 6,97% у порівнянні з 2019 роком. Незначне збільшення надходжень частки ЄСВ на 0,67% відмічалось з червня 2020 року з максимальним збільшенням на 14,79% у грудні 2020 року. Крім того, у серпні 2020 року спостерігається різке зменшення суми внесків на 33,32%, що пов'язано з різницею частки ЄСВ, що спрямовувалась Фонду тимчасово у серпні 2019 року – 14,2464 відсотка на протипагу 9,5727 відсотка у 2020 році. Таким чином, у

порівнянні з 2019 роком загальна сума надходжень частки ЄСВ Фонду, сплаченого страхувальниками Київської області, у 2020 році збільшилась на 22 812 983,70 грн. (2,24%). Такі показники надходжень ЄСВ пов'язані із здійсненням у 2020 році обмежувальних протиепідемічних заходів, що запроваджувались з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Таблиця 2.6.

Показники щомісячних надходжень частки ЄСВ Фонду, що сплачені страхувальниками Київської області, за 2020-2021 роки

Місяць року	Сума надходжень частки ЄСВ, грн.		Відхилення частки ЄСВ Фонду у 2021/2020 роках	
	2020 рік	2021 рік	відносне, %	абсолютне, грн.
Січень	78 509 270,92	80 133 260,67	2,07	1 623 989,75
Лютий	84 493 634,67	96 142 794,09	13,79	11 649 159,42
Березень	83 530 033,30	97 891 285,24	17,19	14 361 251,93
Квітень	81 438 032,09	111 447 176,07	36,85	30 009 143,98
Травень	72 099 285,71	93 583 131,09	29,80	21 483 845,39
Червень	89 579 508,05	117 169 479,69	30,80	27 589 971,65
Липень	84 653 589,99	106 633 564,01	25,96	21 979 974,02
Серпень	77 589 493,06	97 006 438,03	25,03	19 416 944,97
Вересень	85 753 750,78	104 511 699,57	21,87	18 757 948,79
Жовтень	97 744 368,18	114 264 330,09	16,90	16 519 961,91
Листопад	90 572 097,13	108 266 835,58	19,54	17 694 738,45
Грудень	114 124 972,37	138 848 605,92	21,66	24 723 633,55
Всього:	1 040 088 036,24	1 265 898 600,05	21,71	225 810 563,81

Розроблено автором самостійно

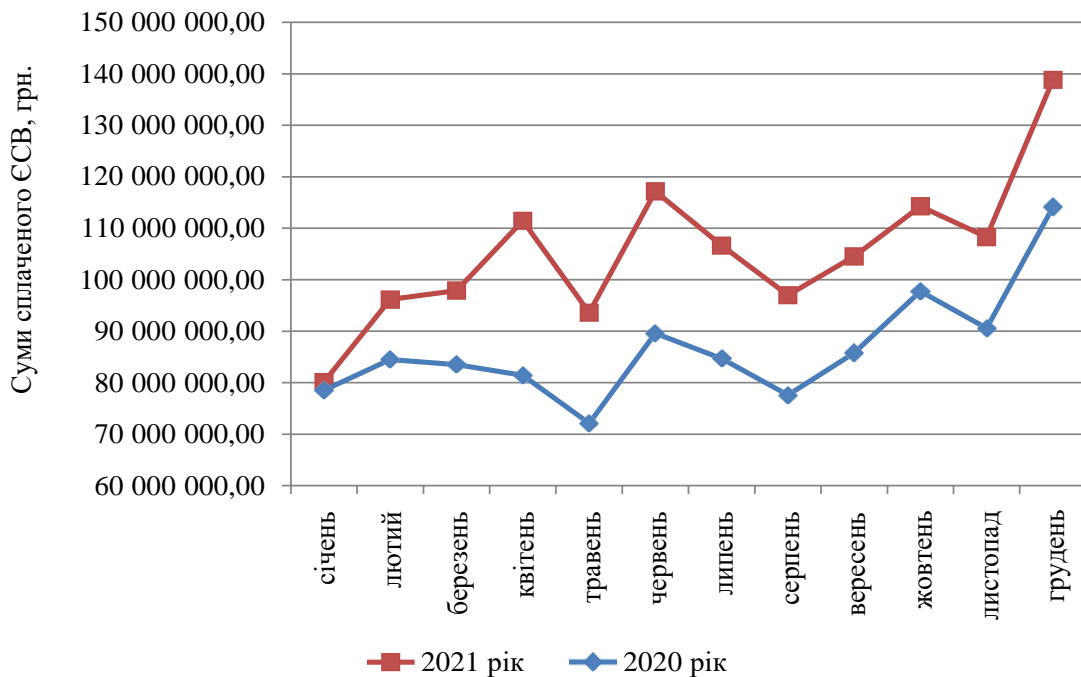

Рис. 2.4. Динаміка щомісячних надходжень частки ЄСВ Фонду по управлінню у Київській області за 2020-2021 роки
Розроблено автором самостійно

За даними таблиці 2.6. та графічного зображення на рис. 2.4., у порівнянні з 2020 роком у 2021 році прослідковується тенденція щодо збільшення щомісячних сум надходжень частки ЄСВ Фонду. При цьому загальна річна сума внесків у 2021 році збільшилась на 225 810 563,81 грн. (21,71%), що пов'язано зі стабілізацією ситуації щодо поширення COVID-19 в країні та послабленням обмежувальних протиепідемічних заходів.

Таблиця 2.7.

Показники щомісячних надходжень частки ЄСВ Фонду, що сплачені страховальниками Київської області, за 2021 рік та 10 місяців 2022 року

Місяць року	Сума надходжень частки ЄСВ, грн.	Відхилення частки ЄСВ Фонду у 2022/2021 роках
-------------	----------------------------------	---

	2021 рік	2022 рік		
			відносне, %	абсолютне, грн.
Січень	80 133 260,67	100 126 059,80	24,95	19 992 799,12
Лютий	96 142 794,09	111 243 635,11	15,71	15 100 841,02
Березень	97 891 285,24	79 601 600,37	-18,68	-18 289 684,87
Квітень	111 447 176,07	103 713 599,20	-6,94	-7 733 576,87
Травень	93 583 131,09	108 655 437,33	16,11	15 072 306,24
Червень	117 169 479,69	126 650 138,57	8,09	9 480 658,88
Липень	106 633 564,01	116 357 562,98	9,12	9 723 998,97
Серпень	97 006 438,03	145 141 840,69	49,62	48 135 402,66
Вересень	104 511 699,57	137 614 868,35	31,67	33 103 168,78
Жовтень	114 264 330,09	142 163 850,38	24,42	27 899 520,29
Листопад	108 266 835,58	н. д.		
Грудень	138 848 605,92	н. д.		
Всього:	1 265 898 600,05	1 171 268 592,78	-7,48	-94 630 007,27

Розроблено автором самостійно

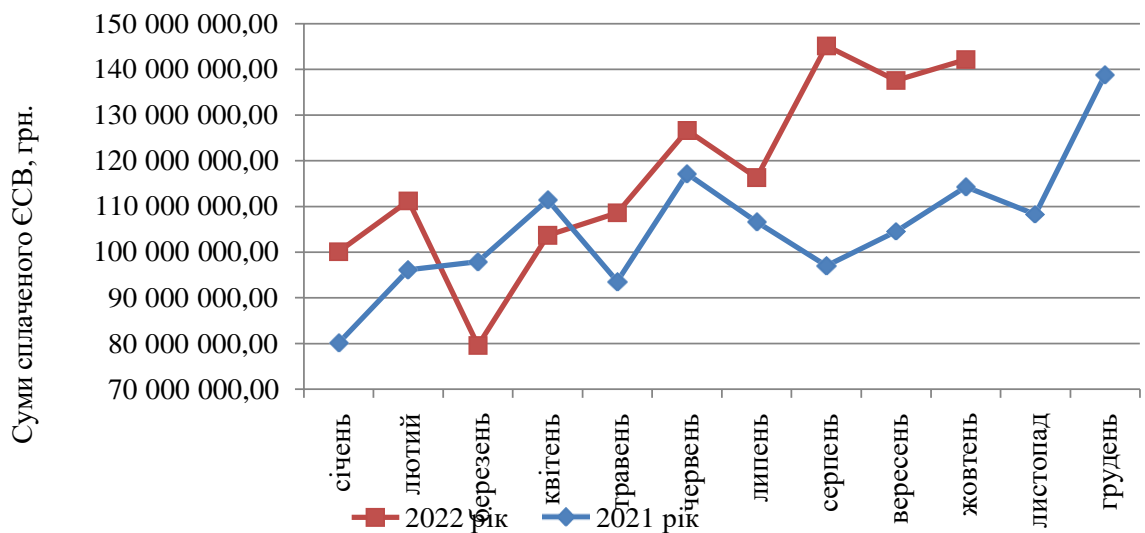

Рис.2.5. Динаміка щомісячних надходжень частки ЄСВ Фонду по управлінню у Київській області за 2021 рік та 10 місяців 2022 року

Розроблено автором самостійно

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України та введенням із 24.02.2022 воєнного стану в Україні, тимчасовою окупацією частини Київської області у період з 24.02.2022 по 02.04.2022, процес надходження ЄСВ зазнав негативного впливу.

Відповідно до інформації, наведеної в табл. 7 та зображеної на рис.7, відмічається різке зменшення надходжень частки ЄСВ у березні поточного року на 18,68% у порівнянні з аналогічним місяцем 2021 року. У квітні 2022 року відхилення частки ЄСВ становило «-» 6,94% та, починаючи з травня поточного року спостерігається позитивна динаміка щодо збільшення сум внесків.

Окрім частки ЄСВ Фонду, доходи управління формуються також за рахунок інших надходжень, передбачених Законом України № 1105. Інформація щодо формування фактичних доходів управління за рахунок інших надходжень у 2018-2021 роках наведена у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Динаміка формування фактичних доходів управління за рахунок інших надходжень, передбачених Законом України № 1105

Вид доходів	Сума доходів, тис. грн.			
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Страхові внески страховальників та застрахованих осіб (заборгованість минулих років)	68,5	76,3	427,3	41,1
Інші надходження відповідно до Закону України № 1105, в т. ч.:				
суми фінансових санкцій, штрафів адміністративних штрафів за недотримання та порушення законодавства	102,3	1 112,5	1 136,1	1 165,5
суми не прийнятих до зарахування витрат страховальника за соціальним страхуванням	191,5	2 072,8	2 017,6	2 987,9
капіталізовані	7,1	270,7	635,0	13 014,1

Вид доходів	Сума доходів, тис. грн.			
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
платежі, що надійшли у випадках ліквідації страховальників				
добровільні внески та інші надходження	34,7	185,2	60,1	62,6
Усього доходів:	404,1	3 717,5	4 276,1	17 271,2
Залишок коштів на початок року	0,0	1,1	486,5	0,0
Разом коштів з урахуванням залишку коштів на початок року	404,1	3 718,6	4 762,6	17 271,2

Розроблено автором самостійно

На підставі проведеного аналізу показників, наведених у таблиці 8, у період з 2018 року по 2021 рік спостерігається тенденція щорічного збільшення доходів управління за рахунок інших надходжень, передбачених Законом України № 1105. Так, у 2021 році за рахунок капіталізованих платежів на суму 13 014,1 тис. грн., доходи управління були найбільшими та становили 17 271,2 тис. гривень.

Станом на 01.01.2022 на обліку у відділеннях управління перебувало 4 229 потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та/або професійного захворювання (далі – потерпілі), членів їх сімей, в т. ч. 1 280 внутрішньо переміщених осіб: 720 осіб з Донецької області та 560 осіб з Луганської області. Інформація щодо обліку потерпілих (членів їх сімей) та динаміка змін за період з 01.01.2019 по 01.07.2022 наведена у таблиці 9 та зображена на рис. 2.6.

Таблиця 2.9.

Інформація щодо обліку потерпілих

Категорія потерпілих, членів їх сімей	Кількість потерпілих та членів їх сімей, що перебувають на обліку, осіб (%)				
	Станом на 01.01.2019	Станом на 01.01.2020	Станом на 01.01.2021	Станом на 01.01.2022	Станом на 01.07.2022

Особи з інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, а саме:					
- I групи	2 531 (55,8%)	2 487 (55,6%)	2 415 (55,4%)	2 352 (55,6%)	2 221 (56,7%)
- II групи	98 (2,2%)	92 (2,1%)	83 (1,9%)	84 (2,0%)	79 (2,0%)
- III групи	472 (10,4%)	459 (10,3%)	441 (10,1%)	420 (9,9%)	401 (10,2%)
Потерпілі, що не визнані особами з інвалідністю	1 961 (43,2%)	1 936 (43,2%)	1 891 (43,4%)	1 848 (43,7%)	1 741 (44,5%)
Потерпілі, що не визнані особами з інвалідністю	1 687 (37,1%)	1 670 (37,3%)	1 643 (37,7%)	1 587 (37,5%)	1 419 (36,2%)
Особи, що мають право на щомісячні страхові виплати в разі втрати годувальника	322 (7,1%)	320 (7,1%)	303 (6,9%)	290 (6,9%)	276 (7,1%)
Всього:	4 540 (100%)	4 477 (100%)	4 361 (100%)	4 229 (100%)	3 916 (100%)

Розроблено автором самостійно

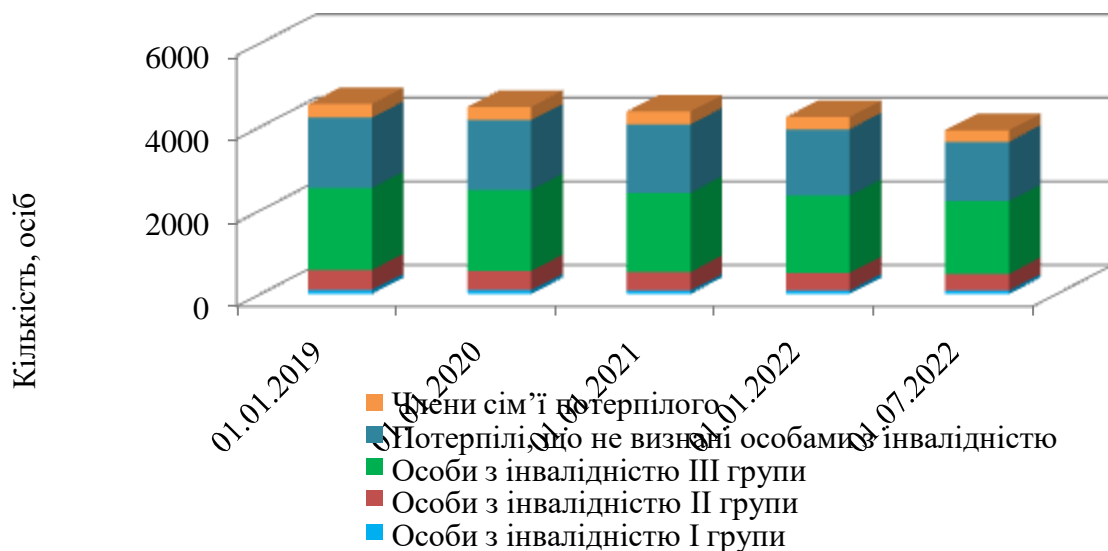

Рис. 2.6. Динаміка чисельності та структури потерпілих та членів їх сімей, взятих на облік відділеннями управління

Розроблено автором самостійно

Відповідно до інформації, наведеної у таблиці 2.6, кількість потерпілих (членів їх сімей), які перебувають на обліку у відділеннях управління щорічно

зменшується. Так за період з 01.01.2019 по 01.07.2022 кількість потерпілих (членів їх сімей) зменшилась на 624 особи. У структурі потерпілих (членів їх сімей) переважають потерпілі, що визнані особами з інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (від 55,4% до 56,7%), серед яких найбільше осіб з інвалідністю III групи (43,2%–44,5%). Також на обліку перебувають потерпілі, яким рішенням медико-соціальних експертних комісій визначений ступінь стійкої втрати професійної працездатності (відсотки) без встановлення інвалідності (від 36,2% до 37,7%).

Зведена інформація щодо фактичних видатків управління за 2018-2021 роки та 10 місяців 2022 року представлена у таблиці 10, а на рис. 9 зображена структура фактичних видатків управління за 2021 рік.

Таблиця 2.10.

Фактичні видатки управління за 2018-2021 роки та
10 місяців 2022 року

№ з/п	Видатки	Сума видатків за відповідний рік, тис. грн. (%)				
		2018	2019	2020	2021	10 міс. 2022 р.
1.	Видатки за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності:	500 782,9 (71,6%)	611 188,5 (74,4%)	700 967,1 (75,9%)	880 218,0 (77,7%)	523 976,1 (72,0%)
1.1.	допомога по тимчасовій непрацездатності	338 432,8 (48,4%)	424 501,2 (51,7%)	490 947,7 (53,1%)	660 200,8 (58,3%)	374 958,3 (51,5%)
1.2.	допомога по вагітності та пологах	154 206,0 (22,0%)	182 071,2 (22,2%)	207 324,6 (22,5%)	212 600,8 (18,7%)	145 703,7 (20,0%)
1.3.	допомога на поховання	1 799,9 (0,3%)	1 717,9 (0,2%)	2 197,6 (0,2%)	2 234,5 (0,2%)	1 189,0 (0,2%)
1.4.	оплата лікування в реабілітаційному відділенні санаторно-курортного закладу	6 344,2 (0,9%)	2 898,2 (0,3%)	497,2 (0,1%)	5 181,9 (0,5%)	2 125,1 (0,3%)

№ з/п	Видатки	Сума видатків за відповідний рік, тис. грн. (%)				
		2018	2019	2020	2021	10 міс. 2022 р.
2.	Видатки за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності:	155 271,8 (22,2%)	166 254,0 (20,3%)	173 296,0 (18,7%)	202 853,9 (17,9%)	164 474,1 (22,6%)
2.1.	щомісячна страхова виплата в разі часткової чи повної втрати працездатності	129 253,7 (18,5%)	137 075,3 (16,7%)	147 239,6 (15,9%)	164 285,4 (14,5%)	140 878,6 (19,4%)
2.2.	щомісячні страхові виплати особам, які мають на це право в разі втрати годувальника	8 534,2 (1,2%)	9 483,8 (1,2%)	9 723,3 (1,0%)	11 420,3 (1,0%)	10 173,6 (1,4%)
2.3.	страхові виплати одноразової допомоги потерпілому в разі стійкої втрати професійної працездатності	569,2 (0,1%)	565,5 (0,1%)	445,1 (0,1%)	717,9 (0,1%)	385,9 (0,1%)
2.4.	страхові виплати одноразової допомоги членам сім'ї потерпілого	2 505,4 (0,4%)	4 300,6 (0,5%)	2 752,0 (0,3%)	5 572,0 (0,5%)	3 123,9 (0,4%)
2.5.	допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю	3 526,0 (0,5%)	3 810,7 (0,5%)	4 981,0 (0,5%)	9 149,1 (0,8%)	3 033,7 (0,4%)
2.6.	страхові витрати на медичну та соціальну допомогу та інші страхові виплати	10 883,3 (1,5%)	11 018,1 (1,3%)	8 155,0 (0,9%)	11 709,2 (1,0%)	6 878,4 (0,9%)
3	Видатки по виконанню обов'язків страховика	1 737,1 (0,2%)	1 158,7 (0,1%)	471,6 (0,1%)	784,0 (0,1%)	400,7 (0,1%)
4	Адміністративно-господарські видатки	41 970,7 (6,0%)	42 567,0 (5,2%)	48 671,1 (5,3%)	49 053,4 (4,3%)	38 424,9 (5,3%)
Усього видатків:		699 762,5 (100%)	821 168,2 (100%)	923 405,8 (100%)	1 132 909,3 (100%)	727 275,8 (100%)

Рисунок 2.7. Структура фактичних видатків управління за 2021 рік
Розроблено автором самостійно

Так, у структурі видатків левову частку займають виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (від 71,6% до 77,7%), серед яких видатки на допомогу по тимчасовій непрацездатності становлять від 48,4% до 58,3% загальних видатків управління в динаміці у 2018-2021 роках. Виплати допомоги по вагітності та пологах займають від 18,7% до 22,0%; відшкодування

вартості лікування застрахованих осіб та членів їх сімей в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів після перенесених захворювань та травм – від 0,1% до 0,9%; виплати допомоги на поховання – від 0,2% до 0,3% загальних видатків управління.

У 2018-2021 роках видатки за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності займали в динаміці від 22,2% до 17,9% загальної суми видатків управління. Найбільшу частку серед зазначених видатків становлять щомісячні страхові виплати потерпілим в разі часткової чи повної втрати працездатності – від 14,5% до 18,5% загальних видатків. Щомісячні страхові виплати особам, які мають на це право в разі втрати годувальника, займають від 1,0% до 1,2%; страхові витрати на медичну та соціальну допомогу та інші страхові виплати – від 0,9% до 1,5%; виплати допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю – від 0,5% до 0,8%; страхові виплати одноразової допомоги членам сім'ї потерпілого – 0,3-0,5%; страхові виплати одноразової допомоги потерпілому в разі стійкої втрати професійної працездатності – 0,1% від загальної суми видатків управління.

Під час проведення аналізу фактичних видатків управління спостерігається зменшення видатків на оплату лікування застрахованих осіб та членів їх сімей у реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів (497,2 тис. грн.) та страхових витрат на медичну та соціальну допомогу (8 152,0 тис. грн.) у 2020 році. Зменшення вказаних видатків пов'язане з тимчасовим призупиненням укладання тристоронніх договорів реабілітаційного лікування застрахованих осіб (членів їх сімей) та санаторно-курортного лікування потерпілих з 19.03.2020 по 25.11.2020 у зв'язку із критичною ситуацією, яка склалася в країні через спалах гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Тому у 2020 році частина застрахованих осіб та потерпілих не змогли скористатися вказаними видами

послуг.

У 2022 році, у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні із 24.02.2022, укладення тристоронніх договорів для забезпечення лікуванням у реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів застрахованих осіб (членів їх сімей) та санаторно-курортного лікування потерпілих було тимчасово призупинено. З 14.06.2022 надання зазначених вище послуг було відновлено. Такі послуги надаються санаторно-курортними закладами, розташованими у регіонах, які не входять до Переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або, які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Перелік затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25.04.2022 № 75 та постійно оновлюється.

Адміністративно-господарські видатки управління складають від 4,3% до 6,0% загальних видатків.

Видатки по виконанню обов'язків страховика займають 0,2%-0,1% від загальної суми видатків.

Окрім зазначених у таблиці 10 видатків, за рахунок фінансової допомоги фонду боротьби з COVID-19, на безповоротній основі управлінням були здійснені виплати матеріального забезпечення та страхових виплат, у т. ч. одноразової допомоги членам сімей медичних та інших працівників закладів охорони здоров'я, які померли від гострої респіраторної хвороби COVID-19, у 2020 році – 4476,7 тис. грн., а також страхові виплати у разі захворювання або смерті медичних працівників закладів охорони здоров'я у зв'язку з інфікуванням гострою респіраторною хворобою COVID-19, передбачені ст. 39 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», у 2020 році – 8 513,1 тис. грн., у 2021 році – 23 356,6 тис. гривень.

Варто відзначити процес діджиталізації послуг Фонду.

Одним із етапів цифровізації соціального захисту населення в системі

загальнообов'язкового державного соціального страхування України є запровадження «електронних» листків непрацездатності у 2021 році.

Так, відповідно до Порядку формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.06.2021 № 1066 (із змінами), з 04.06.2021 заклади охорони здоров'я розпочали формувати та вносити медичні висновки про тимчасову непрацездатність до Реєстру медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я.

В подальшому інформація з Реєстру медичних висновків відразу автоматично передається до Електронного реєстру листків непрацездатності, в якому відбувається формування «електронних» листків непрацездатності. Механізми організації ведення Електронного реєстру листків непрацездатності та надання інформації з нього визначені Порядком організації ведення Електронного реєстру листків непрацездатності та надання інформації з нього, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 № 328.

Також за запитом особи, якій сформовано медичний висновок про тимчасову непрацездатність, відомості з Реєстру медичних висновків передаються до Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія».

Законодавством передбачена можливість видачі листків непрацездатності відповідно до вимог, визначених в Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13.11.2001 № 455, Інструкції про порядок заповнення листка непрацездатності, затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на

виробництві та професійних захворювань України від 03.11.2004 № 532/274/136-ос/1406 (із змінами), тобто паперових лікарняних:

- у разі закінчення строку можливості внесення лікарем змін до медичного висновку про тимчасову непрацездатність;
- при усиновленні дитини протягом двох місяців з дня народження дитини;
- у випадках технічних проблем передачі даних між Електронним реєстром листків непрацездатності та Реєстром медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я протягом більше семи днів з дати створення медичного висновку про тимчасову непрацездатність;
- в умовах воєнного стану під час зупинення доступу користувачів електронної системи охорони здоров'я до центральної бази даних електронної системи охорони здоров'я.

Інформація з Електронного реєстру листків непрацездатності через електронний кабінет страхувальника на веб-порталі електронних послуг Пенсійного Фонду України передається роботодавцю, який на підставі рішення комісії із страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності нараховує суми матеріального забезпечення, оформлює заяву-розрахунок та направляє її до відділень управлінь виконавчої дирекції Фонду соціального страхування.

Цифровізація, крім того, торкнулась процесу подання роботодавцями заяв-розрахунків. Так для страхувальників з 01 жовтня 2018 року створена можливість подачі до робочих органів Фонду соціального страхування інформації щодо надання матеріального забезпечення в електронному вигляді, тобто дистанційно. Порядком фінансування страхувальників для надання матеріального забезпечення застрахованим особам у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та окремих виплат потерпілим на виробництві за рахунок коштів Фонду соціального страхування України, затвердженим постановою правління Фонду соціального страхування України від 19.07.2018 №12, визначені механізм та умови фінансування.

Отже, завдяки описаній вище системі автоматизується процес засвідчення тимчасової непрацездатності особи, він стає прозорішим і зручнішим для пацієнтів, роботодавців та працівників Фонду соціального страхування. Також позитивними сторонами запровадження цільової моделі формування та видачі «електронних» листків непрацездатності та електронних заяв-розрахунків є депаперизація, побудова системи електронного документообігу, зменшення корупційних ризиків видачі необґрунтованих листків непрацездатності, що дозволяє суттєво економити бюджетні кошти.

Продовжимо подальший аналіз доходів та видатків управління. Узагальнена інформація щодо фактичних доходів та видатків управління за 2019-2021 роки наведена у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11.

Інформація щодо фактичних доходів та видатків управління у 2019-2021 роках

Доходи / видатки	2019		2020		2021	
	Сума, тис. грн.	%	Сума, тис. грн.	%	Сума, тис. грн.	%
Доходи разом із залишком коштів:	1 020 993,6	100	1 044 850,6	100	1 283 169,8	100
залишок коштів	1,1	0,0001	486,5	0,0465	0,0	0,0000
частка ЄСВ Фонду	1 017 351,3	99,6433	1 040 515,3	99,5851	1 265 939,7	98,6572
інші надходження	3 641,2	0,3566	3 848,8	0,3683	17 230,1	1,3428
Видатки:	821 168,2	100	923 405,9	100	1 132 909,3	100
матеріальне забезпечення, страхові виплати та соціальні послуги	777 442,5	94,6752	874 263,2	94,6781	1 083 072,0	95,6009
утримання діяльності управління	42 567,0	5,1837	48 671,1	5,2708	49 053,3	4,3299

видатки по виконанню обов'язків страховика	1 158,7	0,1411	471,6	0,0511	784,0	0,0692
--	---------	--------	-------	--------	-------	--------

Розроблено автором самостійно

На рис. 2.8. представлена динаміка фактичних доходів та видатків управління виконавчої дирекції Фонду у Київській області у 2019-2021 роках.

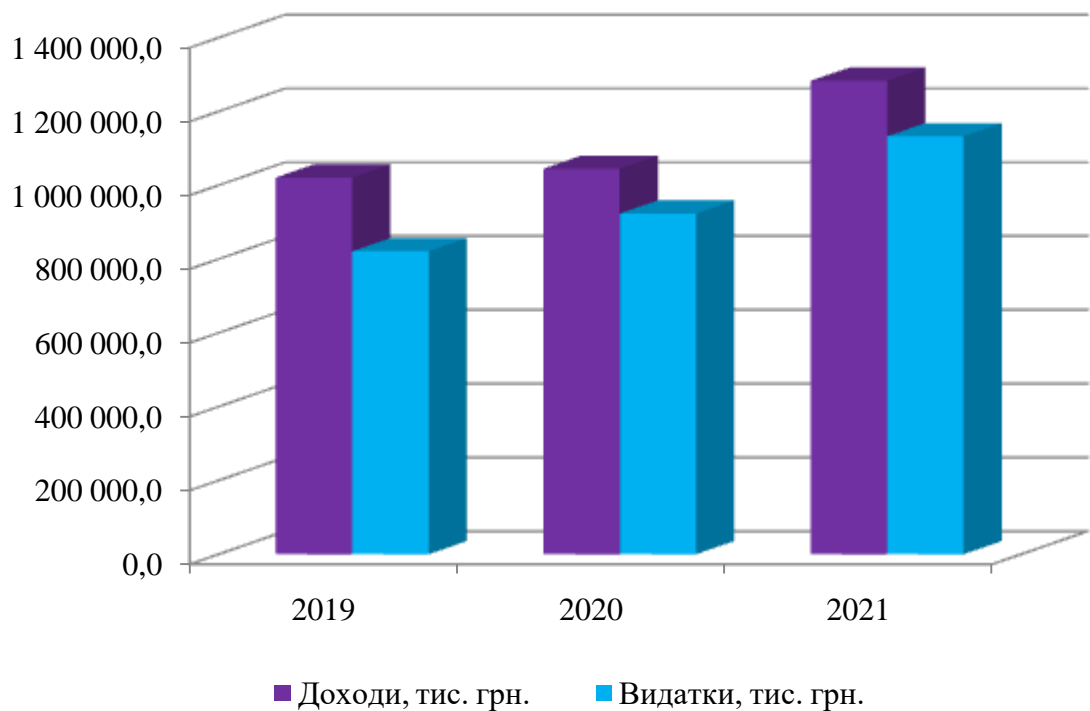

Рисунок 2.8. Динаміка фактичних доходів та видатків управління у 2019-2021 роках
Розроблено автором самостійно

Так, на рис. 2.8. зображені темпи зростання фактичних доходів та видатків управління. Як видно з даних таблиці 2.8 та рис.2.6 протягом 2019-2021 років розмір фактичних доходів управління перевищував розмір фактичних видатків.

Незважаючи на результати проведеного аналізу доходів та видатків управління, загальна ситуація щодо збалансованості бюджету Фонду

відрізняється від ситуації у Київській області, особливо станом на сьогодні, в умовах війни.

За інформацією виконавчої дирекції Фонду, зазначеною у звіті про виконання бюджету (кошторису) Фонду соціального страхування України за 9 місяців 2022 року, із запланованих на 2022 рік надходжень страхових внесків у сумі 36 168 784 000,00 грн., за 9 місяців поточного року надійшло 20 815 944 862,63 гривні.

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, у березні-вересні поточного року недоотримано більше 5 мільярдів гривень частки ЄСВ Фонду відносно планових показників, що представлено на рис. 2.7. Потреби у видатках на страхові виплати та допомоги перевищили фактичні доходи Фонду та станом на початок жовтня 2022 року затримка фінансування матеріального забезпечення склала близько 57 робочих днів.

З метою часткового погашення заборгованості із виплати застрахованим особам матеріального забезпечення у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та допомоги по вагітності та пологах постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до бюджету Фонду соціального страхування України на 2022 рік» від 08.10.2022 № 1133 прийнято рішення про виділення з державного бюджету коштів у загальній сумі 352 844 тис. гривень.

Крім того, з метою повного розв'язання проблеми заборгованості у поточному році, за ініціативою Міністерства соціальної політики, 30.11.2022 Кабінетом Міністрів України ухвалена постанова «Деякі питання забезпечення здійснення страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» від 29.11.2022 № 1323. Зазначеною постановою передбачено спрямування протягом грудня поточного року більш ніж 3,5 млрд. грн. на погашення заборгованості за лікарняними, виплатами у зв'язку із вагітністю та пологами шляхом тимчасового збільшення частки ЄСВ Фонду до 20,7941 відсотка у грудні 2022 року.

Прийняте вище рішення пов'язане із законодавчими змінами. Так, з 1 січня 2023 року набирає чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 21.09.2022 №2620, пунктом другим розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» якого передбачено припинити Фонд та управління виконавчої дирекції Фонду, реорганізувавши їх шляхом приєднання до Пенсійного фонду України.

Аналізуючи поточний стан, тенденції та структуру фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, приходимо до таких висновків та узагальнень:

Сучасні тенденції фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідають викликам, що стоять перед суспільством у сучасному соціально-економічному та демографічному контексті. Це негативно впливає як на рівень фінансування, так і на його ефективність. Подальший розвиток системи соціального захисту в Україні можливий лише за умови глибокої структурної перебудови, включаючи скорочення соціальних допомог та пільг, підвищення адресності, зменшення натуральних трансфертів тощо. Також необхідно переглянути основні умови та принципи фінансування, зокрема розширення частки приватних коштів, зростання фінансування соціальних програм на основі накопичувального принципу, підвищення монетизації та адресності соціальних допомог.

Державна система фінансування соціальних виплат, пільг та допомоги залишається ключовою складовою універсальної та комплексної системи соціального захисту України. Це обумовлено зростанням обсягів різноманітних соціальних допомог та пільг у зв'язку з появою нових форм соціальних ризиків та поглибленням маргіналізації. Розбіжності інтересів між платниками податків і внесків та отримувачами соціальних допомог можуть викликати негативні

явища в економіці та соціальному житті суспільства.

Державні програми спрямовані, перш за все, на підтримку економіки та підвищення рівня життя громадян, децентралізацію системи соціального обслуговування та територіальне наближення послуг для отримувачів. Основними з них є допомога при народженні дитини, допомога саодиноким матерям, малозабезпеченим сім'ям, житлові субсидії та соціальні пільги.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Методи удосконалення фінансового механізму соціального страхування

У Конституції України соціальний захист визначено як громадянське право на отримання допомоги у випадках втрати працездатності, безробіття, старості та інших умов, передбачених законом. Ця система гарантує громадянам право на працю, освіту, житло, відпочинок, здорове довкілля, охорону здоров'я, достатній рівень життя, безпечні умови праці, гідну заробітну плату, надання матеріальної допомоги жінкам під час вагітності і пологів, опіку над дітьми та інші соціальні права. Це забезпечується через встановлення соціальних гарантій та їх втілення в економічний механізм держави.

В. А. Рудик розглядає соціальний захист населення як «сукупність заходів економічного, організаційного та правового характеру, які забезпечують громадян матеріальною допомогою в умовах соціального ризику» [48, с. 100]. У визначенні зосереджемося виключно на компенсаційній функції соціального захисту. У поясненні В. В. Антропова соціальний захист населення – це «система управління соціальними ризиками, спрямована на компенсацію, зниження чи передбачення втрат і їх впливу на процес загального відтворення населення». Ця формулювання найбільш повно висвітлює його сутність. Оскільки захист має не лише компенсаційний, а й превентивний характер, його основна мета полягає в уникненні бідності у суспільстві. Система соціального захисту гарантує надання соціальної допомоги у випадку соціального ризику та враховує наявність державних заходів для забезпечення цього права.

Вчені вважають, що соціальне забезпечення, яке діє як захист від життєвих ризиків і фінансовий механізм перерозподілу доходів, сприяє економічному

зростанню та стабільності в країні. Це також відображає довіру суспільства у цінність соціальної справедливості [20, с. 203].

Зведення різноманітних поглядів вчених та нормативних актів дозволяє зробити висновок про наявність в Україні складної системи соціального захисту. Ця система об'єднує законодавчо встановлені економічні, соціальні, та юридичні гарантії та права, разом із соціальними установами, які забезпечують їх втілення та формують інституційні умови для підтримки життєвого рівня та активної участі різних соціальних верств та груп населення [25, с. 251].

Україна забезпечує фінансування соціального захисту та соціального забезпечення через надання соціальної допомоги та послуг у соціальних установах. Закон України «Про соціальні послуги» визначає джерела фінансування цих послуг, включаючи державні та місцеві бюджети, спеціальні фонди, кошти підприємств та установ, оплату за послуги, благодійну допомогу, внески одержувачів послуг та інші ресурси, визначені законодавством.

Різнманітні форми соціального захисту населення - соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні послуги - передбачають різні методи та джерела фінансування. За зразок інших країн, фінансування соціального захисту може бути здійснене через державні та місцеві бюджети, соціальні фонди, підприємства різних форм власності, спонсорів, меценатів та домогосподарства. Це підтверджує наявність багатоканальної системи фінансування соціального захисту населення в іноземних країнах.

Україна традиційно спирається на державний та місцевий бюджети, а також позабюджетні фонди як основні джерела фінансування соціального захисту населення. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення увійшли до переліку пріоритетів бюджетної політики України на протязі останнього десятиріччя. Згідно з Бюджетним кодексом України (ст. 87-91), фінансування соціального захисту здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів для категорій, які потребують допомоги, таких як

непрацездатні, пенсіонери, ветерани, сім'ї, діти, безробітні та інші.

Бюджет також спрямовується на фундаментальні та прикладні дослідження у сфері соціального захисту та інші суспільно значущі дії в цій сфері. Централізована система соціального захисту населення формується в Україні, що відображається у співвідношенні видатків державного та місцевих бюджетів на ці цілі. Хоча в Європі існують різні рівні централізації соціального захисту, дослідники вважають, що децентралізована система може бути більш ефективною за централізовану.

Обмеженість бюджетних коштів часто призводить до невиконання планових показників бюджетного фінансування. Незважаючи на визначену пріоритетність фінансування соціального захисту в державному та місцевих бюджетах, недофінансування державних соціальних програм суттєво впливає на рівень життя населення, зокрема на вразливі верстви суспільства.

Однією із значущих причин постійного дефіциту бюджетних коштів є надмірна складність системи соціального захисту населення в Україні через велику кількість пільг та неадекватне врахування індивідуальних потреб. Фахівці оцінюють загальну вартість пільг, закріплених у діючому законодавстві України, у межах від 3,8 до 5,8 мільярдів доларів США на рік [37, с. 27].

Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення в Україні стикається з кількома ключовими викликами, які потребують розгляду. Однією з перших нагальних проблем є недосконалість законодавства. Існуючі закони передбачають значно більше різноманітних пільг, соціальних виплат та послуг, ніж потрібно, що перевищує навіть Конституційні та міжнародні зобов'язання України. Деякі зобов'язання у сфері соціального захисту, що покладаються на державу, фактично обмежуються привілеями для певних професій або соціальних груп, що є економічно необґрунтованими.

На додаток до широкого спектру соціальних пільг, які надаються соціально вразливим категоріям громадян, ще однією проблемою є неефективність та

низька якість надання соціальних послуг, а також значні витрати на управління. У цьому контексті важливим стає розгляд можливості залучення інших джерел фінансування, крім бюджетних, для системи соціального захисту населення, а також перегляд структури розподілу видатків державного та місцевих бюджетів, спрямованих на соціальний захист.

Україні потрібно удосконалювати фінансування системи соціального захисту як ключовий елемент державної політики, особливо в умовах складних викликів, з якими країна стикається: окупації та анексії частини її території, ведення військових дій на сході та стрімкого зниження рівня життя громадян. Додатково до цього, Україна, подібно до інших країн Європи, стикається з демографічними проблемами, такими як зростання пенсійного віку та зменшення кількості працездатних осіб. Особливо важливою стає оптимізація збору внесків до страхових фондів, оскільки значна частка працездатного населення у країні не має офіційної роботи, що призводить до зменшення сукупних внесків до цих фондів.

Отже, фінансування системи соціального захисту населення в Україні відоме через численні проблеми та недоліки, які потребують негайного втручання. Для вирішення цих проблем необхідно проводити реформування системи соціального захисту, включаючи:

Розробку концепції соціальної політики України, що буде базою для формування стратегії подальшого розвитку системи соціального захисту населення, включаючи її фінансове забезпечення.

Перегляд кількості бюджетних соціальних програм з огляду на їх відповідність сучасним реаліям та глобальним викликам, усунення дублювання та забезпечення їх фінансування.

Удосконалення нормативів соціальних витрат з урахуванням особливостей розвитку різних територій.

Стимулювання участі приватного сектора у фінансуванні системи

соціального захисту.

Хоча фінансування соціального захисту населення зростає в абсолютних показниках, фінансові можливості держави обмежені, враховуючи необхідність оптимального оподаткування підприємств. Отже, удосконалення фінансування системи соціального захисту потребує сприяння багатоканальному фінансуванню та спрямування фінансових ресурсів від суб'єктів господарювання до соціальної сфери.

3.2. Шляхи підвищення ефективності фінансового механізму соціального страхування в Україні

Спершу необхідно визначити юридичні та організаційні принципи соціального захисту населення. Одна з основних ролей держави і місцевого самоврядування полягає в створенні умов та стандартів життя, що сприяють добробуту суспільства, шляхом забезпечення умов для сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць та запобігання та вчасної нейтралізації зовнішніх і внутрішніх соціальних загроз. Право населення на соціальний захист гарантується відповідно до Конституції України (стаття 46) [2].

Основним завданням держави у сфері соціального захисту населення є забезпечення повного та своєчасного фінансування заходів соціального захисту населення через відповідні бюджети. Організація бюджетного процесу базується на законодавчих та нормативних актах, які регулюють бюджетну сферу. Відповідно до Бюджетного кодексу України (стаття 19), ключовими учасниками процесу державного стратегічного планування в бюджетній сфері є:

Верховна Рада України, яка визначає основні напрямки бюджетної політики, розглядає та приймає закон про державний бюджет, здійснює контроль за дотриманням бюджетного законодавства та звітує про виконання бюджету.

Президент України, що підписує чи може накласти вето на закон про державний бюджет, вносить зміни до закону про державний бюджет та здійснює інші повноваження.

Кабінет Міністрів України, який розробляє та представляє до Верховної Ради України проєкт закону про державний бюджет, виконує та звітує про виконання державного бюджету.

Міністерство фінансів України, яке представляє до Верховної Ради проєкт основних напрямів бюджетної політики, розробляє та вносить на розгляд Кабінету Міністрів проєкт закону про державний бюджет та контролює дотримання бюджетного законодавства.

Рахункова палата України, яка здійснює контроль за наповненням та використанням коштів державного бюджету.

Державне казначейство України, що забезпечує обслуговування державних та місцевих бюджетів, управління публічними коштами.

Національний банк України, який бере участь у розробці основних напрямів бюджетної політики та обслуговує казначейський рахунок.

Місцеві ради та державні адміністрації, що розробляють та здійснюють контроль за виконанням відповідних бюджетів.

Відповідальні виконавці бюджетних програм, що розробляють плани діяльності, управляють бюджетними коштами та звітують про їх виконання [31, с. 147].

У юридичній літературі стверджується, що фінансування соціального захисту населення базується на публічних фондах. Ці фонди, використовувані для підтримки сфери соціального захисту населення, поділяються на централізовані та децентралізовані залежно від органу, що керує ними, та форми власності. Централізовані фонди включають Державний бюджет України, місцеві бюджети та публічні фонди з призначенням у сфері соціального захисту.

Основні риси централізованих фондів грошових коштів включають такі

аспекти: Вони мають виняткову роль держави або місцевого самоврядування у зборі, розподілі та використанні коштів у фондах. Вони мають чітко закріплені законодавством процедури формування, джерела фінансування, мету використання коштів та регулярність їх надходження. Їх функціонування базується на імперативних правових нормах, які враховують принципи планування, строковості та обов'язковості. Фонди формуються за рахунок податкових та неподаткових платежів і відрахувань. Ці фонди створюються на рівні держави або місцевого рівня та охоплюють всю територію країни чи певні адміністративно-територіальні одиниці. Орієнтовані на задоволення потреб громадськості [56, с. 162].

У процесі утворення, розподілу та використання централізованих фондів, державні та місцеві органи вступають у фінансові правові відносини та виступають як розпорядники коштів. Ця принципова роль передбачає, що кожен учасник бюджетного процесу може самостійно організувати свою діяльність, володіючи правом власності на джерела доходів і визначенням напрямків їхнього використання. Етапи здійснення діяльності учасників бюджетного процесу визначаються змістом самого процесу відповідно до Бюджетного кодексу України.

Бюджетний кодекс України надає пояснення всім видам бюджетів, визначає доходи та видатки, розглядає порядок створення та затвердження звіту про виконання бюджету і регулює контроль за його виконанням. Учасники цих відносин є конкретними особами, які мають певні права та обов'язки, встановлені фінансово-правовими нормами і підтримуються примусовою силою держави. Фінансові суспільні відносини, регульовані фінансово-правовими нормами, функціонують виключно в формі правовідносин, де їхні учасники виступають як носії правових обов'язків та прав щодо процесу мобілізації, розподілу та використання публічних фондів [34, с. 113].

У Державному бюджеті України передбачаються прямі видатки та

міжбюджетні трансферти у вигляді субвенцій та додаткових дотацій на виконання місцевими органами самоврядування повноважень щодо соціального захисту населення і соціального забезпечення.

Згідно з Конституцією України (ст. 142), держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування. Відповідно до цих положень (ст. 143), держава надає органам місцевого самоврядування певні повноваження органів виконавчої влади і фінансує виконання цих повноважень у повному обсязі за рахунок Державного бюджету України або шляхом передачі до місцевого бюджету певних загальнодержавних податків, передаючи відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування виконують свої повноваження за рахунок місцевих бюджетів і коштів Державного бюджету України в межах делегованих їм повноважень.

Дотації та субвенції, що надаються з Державного бюджету України, спрямовані на фінансову допомогу суб'єктам місцевого бюджетного процесу і не є платежами, що передбачають компенсації за проведені платежі.

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 34), визначено делеговані повноваження у сфері соціального захисту населення, пов'язані з грошовими виплатами з відповідних бюджетів, з метою виплати законом передбачених компенсацій та допомог, а також з впровадженням заходів для поліпшення житлових та матеріально-побутових умов певних категорій громадян [4].

Децентралізовані фонди головним чином складаються з власних коштів підприємств та установ. Ці кошти акумулюються для задоволення громадських потреб, що дозволяє їм брати участь у фінансуванні сфери соціального захисту. Окрім безпосередніх витрат на соціальні гарантії своїх працівників, підприємства й установи різних форм власності сплачують внески у спеціальні фонди державного соціального страхування, такі як Пенсійний фонд України,

Фонд соціального страхування від нещасних випадків, Фонд соціального страхування у разі тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування в разі безробіття тощо.

Отже, крім загальнодержавних фінансів, фінансові відносини включають у себе сферу фінансів суб'єктів господарювання різних форм власності. Роль та місце цих суб'єктів у фінансовій системі визначаються зв'язком з розподілом та використанням валового продукту. Основна особливість фінансів суб'єктів господарювання полягає в тому, що вони формують та використовують децентралізовані фонди грошових коштів [20, с. 59].

Сучасний науковий підхід до системоутворюючих ознак децентралізованих фондів коштів включає такі аспекти: публічний інтерес, що є основною метою створення й функціонування таких фондів; рівень управління, де децентралізований фонд має власну юридичну особистість; взаємодія з державним та місцевими бюджетами, коли частина прибутку спрямовується до відповідного бюджету. Децентралізовані фонди коштів в основному пов'язані з фінансовою сферою держави через формування з централізованих ресурсів та через публічний фінансовий контроль, що проводиться державою [39, с. 48]. Ці фонди утворюються головним чином для виконання конкретних завдань, що надає їм характер публічних фондів, зосереджених на цільовому призначенні. Важливо відзначити, що на сьогоднішній день система управління бюджетними коштами, призначеними на соціальні виплати та допомогу, залишається ключовою складовою загальної та комплексної системи соціального захисту в Україні. Залучення фінансових ресурсів до розширення соціальних програм сприяє зменшенню бідності шляхом надання різних видів підтримки, допомоги та пільг, що безперечно покращує соціально-економічне становище отримувачів. Це може сприяти позитивному ефекту на економічний розвиток країни в цілому.

Але умови сьогодення показують, що організація бюджетного процесу в Україні у сучасних соціально-політичних умовах характеризується дисбалансом

державних та регіональних програм економічного та соціального розвитку через віддаленість органів управління фондами від отримувачів. Багато видів соціальних виплат та пільг є неефективними або спрямовані на тих, хто не є реальними потребувачами. Це спричиняє надмірне навантаження та значні перекоси у державних фінансах, коли частина фінансових ресурсів використовується без урахування основних цілей соціального захисту. Криза державних фінансів, несприятлива демографічна та економічна ситуація в Україні та у світі вимагають поступових змін у підходах до організаційних засад надання та фінансування державної соціальної допомоги.

Протягом всього існування України як незалежної держави, видатки бюджету на фінансування соціальної сфери створювалися з урахуванням ключової ролі держави, як концептуально, так і на практичному рівні. Пряме фінансування соціального захисту та забезпечення здійснюється виключно через бюджетну систему України. Основний ріст фінансування соціальної сфери відбувається через збільшення бюджетних коштів, що також залежить від доходів, надходячих до бюджету.

Давайте розглянемо динаміку бюджетних витрат на соціальний захист у відсотковому співвідношенні до загальних бюджетних витрат за останні роки. Наприклад, у 2016 році видатки державного бюджету становили близько 18% у загальному бюджеті, а видатки місцевих бюджетів - близько 12%. Однак у 2023 році видатки державного бюджету склали вже близько 14%, тоді як місцеві бюджети витратили не більше 1%. Хоча законодавством встановлені норми взаємодії між центральними та місцевими бюджетами на принципах субсидіарності, слід відзначити, що значна частина бюджетних коштів, що направляються на соціальні цілі через місцеві бюджети, не утворюється саме ними, а перерозподіляється з центрального бюджету шляхом міжбюджетних трансфертів, переважно через дотації вирівнювання та цільові субвенції на різні програми. Це особливо помітно при аналізі Зведеного бюджету України, який,

хоча не підтверджується законодавчими органами, проте корисний для аналітичних цілей.

Таким чином, можна зазначити, що різні рівні бюджетів неоднаково несуть відповідальність за фінансування соціальної сфери. Це показує дисбаланс у представленні державних та місцевих бюджетних повноважень у сфері фінансування соціального захисту: основне фінансування надходить з державного бюджету, тоді як з бюджетів місцевих адміністративно-територіальних одиниць - надзвичайно обмежене. Важливо відмітити, що організація місцевого самоврядування здійснюється за рішенням населення відповідної території, але кошти самого населення не приймають участь у фінансуванні соціальних гарантій.

Основні принципи функціонування бюджетної системи України закріплені в Бюджетному кодексі України (ст. 7). Бюджетна система ґрунтується на принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості, неупередженості, публічності та прозорості. Крім того, межі відповідальності учасників бюджетного процесу описані в Бюджетному кодексі України (статті 20, 122, 123).

З точки зору органів і організацій, які приймають участь у виконанні бюджетів, спосіб цього виконання можна охарактеризувати як взаємодію фінансових органів і кредитних установ, що керують потоками фінансових ресурсів. Крім того, технологію виконання бюджетів можна розглядати як процес поступового деталізування ухваленого закону чи іншого акта про бюджет до окремих платіжних документів конкретних бюджетних отримувачів (через зведені бюджетні розписи, повідомлення про бюджетні асигнування, кошториси доходів і витрат, ліміти бюджетних зобов'язань). Таким чином, під бюджетними повноваженнями учасників бюджетного процесу слід розуміти їхні права й обов'язки, які виникають у процесі їхньої діяльності [60, с. 182].

Принцип субсидіарності у публічному управлінні передбачає, що всі установи держави є підпорядкованими громадянам, і це визначає основи ефективного надання суспільних послуг прямо користувачам. У контексті децентралізації в Україні цей принцип застосовується у розподілі обов'язків та фінансів між державною владою та органами місцевого самоврядування.

Зазначається, що держава має взяти на себе ініціативу лише в тих справах, де можливості незалежних приватних осіб і організацій виявляються недостатніми. Якщо завдання може бути успішно вирішено на місцевому рівні так само, як на національному, то слід надати перевагу місцевому рівню у розподілі повноважень між адміністративно-територіальними одиницями та державою [27, с. 28].

Зазначається, що принцип субсидіарності - це розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами. Він базується на необхідності максимального наближення надання публічних послуг до їхніх безпосередніх споживачів. Цей принцип дає можливість місцевим бюджетам самостійно розподіляти повноваження розпорядників бюджетних коштів та планувати видатки, спрямовуючи діяльність державних та місцевих органів таким чином, щоб найбільш потрібні послуги надавалися громадянам у доступних місцях та відповідної якості.

Однак аналіз законодавства України про децентралізацію повноважень у наданні соціальних послуг у контексті імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування показує, що положення, спрямовані на забезпечення фінансової самодостатності місцевого самоврядування, залишаються нереалізованими. Незважаючи на виділення необхідної фінансової допомоги через міжбюджетні трансферти та об'єднання коштів різних розпорядників бюджетних коштів, виникають додаткові умови та угоди.

Розглянувши це детальніше, виявлено, що порушення у функціонуванні системи фінансування соціального захисту в Україні визначається відсутністю

реальної уваги законодавчих органів до забезпечення сталого соціального розвитку. Навіть при заявлених Цілях сталого розвитку України до 2030 року, зафіксоване зменшення частки витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення у зведеному бюджеті з 30 до 15 % за період 2016-2023 років, незважаючи на збільшення витрат у грошовому виразі у соціальній сфері.

Видатки державного бюджету на 2021 рік на соціальний захист та надання грошової допомоги з кодами програмної класифікації 2501030-2501630 склали приблизно 126 млрд гривень. Сума виплат допомоги внутрішньо переміщеним особам становила 3,1 млрд грн. У 2022 році видатки на ці цілі зросли до близько 170 млрд грн. Однак видатки на допомогу внутрішньо переміщеним особам, згідно із законами України № 2280-ІХ від 31 травня 2022 року та № 2385-ІХ від 9 липня 2022 року, склали 53,5 млрд грн. Фінансування сфери соціального захисту також забезпечувалося через місцеві бюджети за рахунок міжбюджетних трансфертів: у 2021 році - 22,8 млрд грн, у 2022 році - 15,4 млрд грн. Зростання видатків на допомогу внутрішньо переміщеним особам спричинилося збільшенням їхньої кількості з 1,7 млн у 2021 році до 4,9 млн у 2022 році через військове вторгнення Росії. Зафіксовано, що державні видатки на соціальний захист фактично залишилися на одному рівні, незважаючи на збільшення дефіциту внутрішніх ресурсів та зміну спрямування бюджету країни на військові цілі. Хоча Бюджетним кодексом України передбачено фінансову самостійність місцевих бюджетів через визначення відповідних джерел доходів, реальний рівень формування дохідної частини не дозволяє повноцінно виконувати їхні повноваження у сфері соціального захисту населення.

У структурі доходів місцевих бюджетів на місцевому рівні переважає податок на доходи фізичних осіб, зміна якого у 2021 році після адміністративно-територіальної реформи набула особливої важливості для підвищення фінансової самодостатності місцевих бюджетів первинного рівня [58, с. 113].

На законодавчому рівні місцеве самоврядування має визначені

повноваження, зокрема стосовно встановлення додаткових гарантій соціального захисту населення за рахунок власних коштів та благодійних внесків. Також вони вирішують питання надання допомоги окремим особам і організують послуги для малозабезпечених категорій населення, таких як пожилі люди та люди з інвалідністю. Протягом року законодавство може вносити зміни, що впливають на фінансові показники місцевих бюджетів без надання відповідних компенсацій.

У цьому контексті діяльність органів місцевого самоврядування схожа на функціонування державних органів, які розпоряджаються коштами державного бюджету. Проте існуюча система соціальної підтримки для найвразливіших верств населення ускладнює розвиток інклюзивних програм для їхнього включення в ринкову економіку. Крім того, сфера соціального захисту тісно пов'язана із пенсійним забезпеченням, що вказує на необхідність обговорення можливостей передачі частини повноважень у сфері соціальних послуг до місцевого самоврядування, зокрема ближче до їхніх отримувачів.

В Україні важливим стає демократизація системи соціального захисту через передачу частини соціальної політики на регіональний рівень управління. Органи місцевого самоврядування, використовуючи власні кошти та благодійні внески, забезпечують гарантії соціального захисту, що закріплені законодавством, сприяють покращенню соціального становища громадян та зменшенню соціальних ризиків і загроз [11, с. 430].

Ще одним способом втілення принципів спільного фінансування у сфері соціальної сфери може стати впровадження програм соціальної відповідальності на рівні підприємств. У відношенні до кризових явищ, що характеризують економіку України, ключовою умовою для забезпечення сталого розвитку стає забезпечення безпеки фінансово-господарської діяльності. Це досягається за допомогою створення ефективної системи управління, яка дозволить оперативно реагувати на зовнішні виклики [45, с. 62]. Дотримання цих принципів має гарантувати стабільність бюджету та необхідні пропорції у розподілі коштів як між різними сферами діяльності, так і між регіонами. Це допоможе відповідати

важливим умовам, таким як відповідність видатків бюджету їхнім доходам і формування фінансових резервів, що є основою фінансової політики країни.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати кілька висновків, що визначають шляхи розв'язання основних завдань роботи згідно з її метою.

Соціальне страхування пройшло значний шлях у своєму розвитку і формуванні. На перших етапах воно не охоплювало всі можливі соціальні ризики, які існували тоді, але вже витіснило принцип індивідуальної (цивільно-правової) відповідальності роботодавців за здоров'я особи під час виконання ними трудових обов'язків. Важливим кроком у становленні та розвитку стало впровадження обов'язкового соціального страхування. Нині одним із пріоритетів розвитку є введення добровільного соціального страхування, що було закріплене у Концепції соціального забезпечення населення України ще в 1993 році.

Впровадження добровільного соціального страхування має вирішити кілька актуальних питань, зокрема створення додаткового фінансового підґрунтя для тих, хто зазнає соціальних ризиків та може потребувати допомоги, а також зменшення фінансового навантаження на державні соціальні страхові фонди.

Проте перед впровадженням добровільного соціального страхування необхідно прийняти спеціальний нормативно-правовий акт, який регулюватиме ці відносини, створити та визначити правовий статус недержавних соціальних страхових фондів як суб'єктів відносин у цій сфері та чітко встановити межі участі держави в добровільному соціальному страхуванні.

Після ретельного аналізу різних концепційних підходів до визначення «соціального захисту» стало очевидним, що це поняття можна визначити як систему соціальних інститутів та інституцій, спрямованих на створення безпечного середовища для життєдіяльності та розвитку людини.

Запропоновано розглядати сутність соціального захисту через аналіз його

структури, яка включає такі складові як цілі, функції, суб'єкти та об'єкти, сфери регулювання, а також форми його реалізації.

Також було обґрунтовано важливість фінансового забезпечення соціального захисту, зокрема врахування його специфіки у зв'язку із суб'єктами та об'єктами фінансування, джерелами ресурсів, умовами їх накопичення та використання, а також цілями та принципами фінансування.

Одним із основних завдань бюджетного процесу є узгодження бюджетів із програмою економічного розвитку, а також коригування бюджетів для перерозподілу джерел доходів між різними рівнями бюджетів. Для досягнення більшої ефективності використання фінансових ресурсів у сфері соціального захисту, ключовим є оптимальне розподіл повноважень між рівнями влади в цій сфері, що досі залишається не визначеним на законодавчому рівні між органами державної влади та місцевим самоврядуванням.

При розгляді децентралізації та змін до бюджетного законодавства важливо враховувати можливість місцевих органів влади вести самостійну соціально-економічну політику, але при цьому забезпечувати ефективне виконання їх повноважень. Надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування щодо фінансування, зокрема соціального захисту, без відповідних джерел доходів може негативно позначитися на місцевих бюджетах. Це може призвести до нестачі фінансування у виробничій сфері, особливо у вразливих регіонах, що загострить їх економічне становище. Це також ускладнить здатність територіальних громад збільшувати свою доходну базу.

Оптимальне розподіл повноважень у сфері видатків між органами влади різних рівнів допоможе їхньому більш ефективному використанню. Україна може досягти цього завдяки фінансовій децентралізації та принципу субсидіарності. Надання достатніх доходів місцевим та регіональним органам влади для виконання їхніх обов'язків має здійснюватися через децентралізацію бюджетних коштів, що сприятиме балансуванню регіональних та місцевих

бюджетів.

Основною проблемою фінансування соціального захисту в Україні є недостатність коштів, особливо бюджетних, для повного виконання вимог чинного законодавства. Україна вкладає важливі зусилля у фінансування соціальної сфери, оскільки це має вирішальне значення для життя суспільства. Це пояснюється гострим зниженням доходів більшості населення та їхньою залежністю від допомоги з боку держави. Однак високий рівень фінансування соціальних витрат не завжди вказує на ефективність системи соціального захисту та надання якісних соціальних послуг і допомоги. Тому завдання створення ефективної системи фінансування соціального захисту та підтримки населення залишається ключовим на сучасному етапі в Україні. Це потребує подальшого вдосконалення та реформування.

Україна віддає велике значення діяльності держави у фінансуванні соціальної сфери, оскільки це впливає на життя суспільства. Останнім часом доходи багатьох громадян різко зменшилися, тому вони звертаються до держави за допомогою. Однак велика сума коштів, витрачених на соціальний захист, не завжди означає ефективність системи, оскільки важливо, щоб послуги були доступними та якісними. Основним завданням є створення ефективної системи фінансування соціального захисту, яка потребує подальшого вдосконалення та реформування. Запропоновані заходи спрямовані на зменшення фінансового тиску на бюджет і покращення фінансування соціальних виплат з відповідних джерел.

Фінансування соціальних виплат та програм здійснюється через бюджетні установи та їх керівників, які мають повноваження отримувати кошти, укладати угоди та здійснювати витрати з бюджету.

Аналіз структури видатків у соціальній сфері України показав, що соціальний захист і соціальне забезпечення є одними з найбільш витратних статей бюджету. Ці кошти спрямовуються на різні цілі, такі як допомога при

народженні дитини, підтримка одиноких матерів, допомога малозабезпеченим сім'ям, субсидії на комунальні послуги та опалення (житлові субсидії) та соціальні пільги. Фінансові ресурси соціальних фондів використовуються для підвищення соціальної захищеності населення та забезпечення якісних соціальних послуг і допомоги.

Розв'язання проблем соціального захисту потребує значних фінансових витрат, які не можна мінімізувати. Світовий досвід показує, що найбільш ефективні системи соціального захисту тих, де місцеве самоврядування має статус рівноправного суб'єкта у бюджетному процесі поряд з державою. Лише вирішивши ці питання, можна покращити ефективність бюджетного фінансування та створити інклюзивний соціальний захист, що сприятиме підвищенню якості життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 120 від 28.06.1952 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 8.07.2010 р. №2464-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
5. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної ради України від 21.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради. - 1993. - № 6. - Ст. 31.
6. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради. - 1996. - № 18. - Ст. 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Бабич Л. М. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України / Л.М. Бабич, Л.І. Васечко // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 1. С. 158-170.
8. Базилюк А. В. Соціальне партнерство як засіб вирішування соціально-економічних проблем / А. В. Базилюк // Україна: аспекти праці. 1997. № 1. С. 22-23.

9. Баранник Л.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: понятійно-сутнісна характеристика. Вісник ЛДФА. 2011. № 21. С. 208-218.
10. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки / О. Бендасюк // Галицький економічний вісник. 2010. № 1(26). С. 123-126.
11. Бідак В. Я., Павлова Л. О. Функціонально-цільовий підхід в удосконаленні системи соціального захисту населення: загальнодержавний і регіональний аспекти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 5 (109). С. 430-441.
12. Боков О. В. Особливості становлення та розвитку соціального страхування в Європі у другій половині ХІХ- на початку ХХ ст. Теорія та практика державного управління. 2008. Вип. 3(22). С. 287-293.
13. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. К. : Знання, 2005. 615 с.
14. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Донецьк: Янтра, 2001. 352 с.
15. Внукова Н. М. Соціальне страхування: навчальний посібник/ Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. К.: Кондор, 2006. 350 с.
16. Гончаров А. Поняття соціального захисту / А. Гончаров // Підприємництво, господарство і право. 2009. №10. С. 126-129.
17. Грушко В. І. Пенсійна система України : навч. посіб. / В. І. Грушко. К., 2006. 496 с.
18. Губар О. Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту: навчальний посібник. Бібліотека КНТЕУ, 2012. 464 с.
19. Гуменюк І. О. Правові основи становлення соціального страхування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Національний у-т внутрішніх справ. Х., 2001. 23 с.

20. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. Формування ринкової економіки в Україні. 2020. Вип. 43. С. 59-80.
21. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери. Монографія // За ред. доктора філософії, професора, академіка АЕНУ Т. М. Кір'яна, д. е. н., проф. Ю. В. Пасічника. Черкаси, видавець Чабаненко Ю., 2012. 398 с.
22. Дюк А. А. Формування системи видатків державного бюджету та їх оптимізація. Ефективна економіка. 2018. С. 56-63.
23. ЄС: майбутнє соціальної політики. Людина та праця. 2005. № 3.
24. Карамішев Д. Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики держави / Д. Карамішев, Л. Карамішева // Публічне управління: теорія та практика Збірник наукових праць. 2011. №1. С. 128-132.
25. Качула С. В. Податки як основа реалізації соціальної функції держави / С. В. Качула, Д. А. Бодня, А. А. Поривай // Економічний вісник університету: зб. наук. праць учених та аспірантів. 2017. Вип. 34 /1. С. 251-259.
26. Качула С. В. Фінансова політика держави і розвиток малого підприємництва: соціальний аспект / С. В. Качула // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка. 2016. № 10/1. Т. 24. С. 3-12.
27. Квітка С. А. Принцип субсидіарності та процеси децентралізації в Україні. Вісник Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. 2015. № 4 (18). С. 28-35
28. Кичко І.І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту / І.І.Кичко // Фінанси України. 2005. №4. С. 148-153.
29. Кропельницька С. О. Соціальне страхування: навч. посіб. С О. Кропельницька, Т. В. Солоджук. вид. 2-ге перероб. і доп. К.: ЦУЛ, 2013. 336 с.
30. Лагутін В.Д. Людина та економіка: соціоекономіка : навч. посіб. для вузів / В.Д. Лагутін. К. : Просвіта, 1996. 336 с.

31. Латковська Т. А. Бюджетний кодекс України : наук.-практ. комент. Київ : Центр учб. літ., 2022. 316 с.
32. Лисяк Л. В. Роль державного бюджету у зміцненні доходів Пенсійного фонду України / Л. В. Лисяк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка. 2016. Вип. № 10 /1. Т. 24. С. 38-45.
33. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2017. С. 23-30.
34. Литвинова Є. В. Фінансово-процесуальні норми та їх співвідношення з матеріальними нормами фінансового права. Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 113-117.
35. Лібанова Е.М. Ринок праці та соціальний захист / Е.М. Лібанова, О.М. Палій. К., 2004. 491 с.
36. Лопушняк Г. Економіко-організаційні аспекти забезпечення реалізації права на соціальний захист в Україні. Галицький економічний вісник. 2021. № 2 (31). С. 10-15
37. Мальований М. Стан та тенденції бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні. Економічний часопис-XXI. 2013. № 5-6(2). С. 27-30.
38. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: Монографія. Умань: СПД Сочінський, 2016. 496 с.
39. Маринчак Є. С. Правова природа публічних коштів. Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття : монографія / О. В. Баженова, М. М. Бенько, В. С. Вінс та ін. 2-ге вид. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 48-64.

40. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави / В.В. Москаленко // Наукові записки НаУКМА. - Т. 21. Політичні науки. К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. С. 41-44
41. Надточій Б. В. Соціальне страхування у контексті історії. Соціальний захист. 2003. № 2-3. С. 20-24.
42. Надточій Б. В. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів. Україна: аспекти праці. 2003. № 1. С. 31-35.
43. Надточій Б. С. Соціальне страхування: навчальний посібник. К.: Знання, 2013. № 3. С. 29-33
44. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. Економіка та держава. 2019. №8. С. 35-40.
45. Пахуча Е. В., Сєвідова І. О. Соціальна відповідальність бізнесу як складова економічної безпеки. *Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2020. № 51. С. 62-67.
46. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права. Львів, 1999. 192 с.
47. Приходько С. Окремі питання вдосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні / С. Приходько // Правове регулювання економіки. К., 2001. Вип.2. С. 174-186.
48. Рудик В. А. Соціальний захист громадян: про питання понятійно-термінологічного складу в теорії та практиці / В. А. Рудик // Підприємництво, господарство і право. 2006. № 3. С. 100.
49. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: [монографія]. К.: ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.
50. Савченко Н.Г. Фінансовий механізм соціального захисту населення України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит". К. : КНТЕУ, 2010. 19 с.

51. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні: Учебник. / І.М. Сирота. -Х.: «Одиссей», 2000. 373 с.
52. Смірнов С. Вплив фінансового механізму на соціально– економічний розвиток регіональної економічної системи / С. Смірнов, М. Корнєєв // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2008. № 2. С. 37–42.
53. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. К. : МАУП, 2002. 200 с.
54. Собченко В. В. Історико-національні етапи розвитку соціального захисту населення. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 4 (35). С. 216-229.
55. Соціальна політика та економічна безпека / Під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Є.І. Крихтіна. Донецьк : Каштан, 2004. 336 с.
56. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави / Н. Флорескул // Вісник КНТЕУ. 2009. №2. С. 34-46.
57. Фокша Л. В. Публічні фонди: поняття, ознаки та правова природа. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10 (1). С. 162-164.
58. Хапланова Є. М. До визначення поняття «соціальний захист осіб похилого віку» / Хапланова Є. М. // Форум права. - 2008. - № 1. - С. 434-438.
59. Чинчик А., Голубка С. Податкові надходження бюджетів об'єднаних територіальних громад: теоретичний аналіз. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2022. № 3 (306). С. 113-119.
60. Чугунов І. Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / Чугунов І. Я., Ігнатюк І. М. // Економічний вісник університету. Переяслав- Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2016. № 28 /1. С. 217-226.

61. Яворський І. І. Специфіка механізму реалізації процесуальних норм бюджетного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 4. С. 182-185.

62. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. К., 2006. 221 с.

63. Омельченко О.А. Особливості реформування системи соціального страхування в Україні / О. А. Омельченко, С. М. Плетенецька // Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.). - Київ: Університет "КРОК", 2023.

<https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1942>

64. Мельник Т. Теоретичні основи фінансового механізму соціального страхування в Україні / Т. Мельник, В.І. Грушко // Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: матеріали III Міжнародної конференції (м. Київ, 2-3 грудня 2021 р.). - К.: Університет "КРОК". - 2021, <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/819>

<https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/819>